

N O R S K R I F T

Redaksjon:

Gudleiv Bø

Trygve Skomedal

Asfrid Svensen

Kjell Ivar Vannebo

Manuskripter kan leveres direkte til disse eller sendes til:

NORSKRIFT

Avdeling for nordisk språk og litteratur

Postboks 1013 Blindern

0315 Oslo 3

Manuskriptene bør være skrevet på skrivemaskin eller PC i A4-format, med linjeavstand 1 1/2 eller 2 og med marg ca. 4 cm. NB! Utskriftskvaliteten på manuskriptet er viktig for det endelige resultatet.

NORSKRIFT er et arbeidsskrift og er følgelig beregnet på artikler av foreløpig karakter. Ved eventuelle henvisninger til disse, bør det derfor på en eller annen måte markeres at det dreier seg om utkast. Artikkene kan heller ikke mangfoldiggjøres uten tillatelse fra forfatterne.

Torgerd Kristin Solberg

Modalpartikler i norsk

*Hovedoppgave ved
Afdeling for nordisk språk og litteratur
Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap
Universitetet i Oslo
1990*

Forord

Mange fortjener stor takk for hjelp og støtte under arbeidet med denne oppgaven. Ikke alle kan nevnes, men de viktigste, de som har vært mest direkte innblandet, skal fram i lyset!

1) Takk til min veileder Svein Lie for forslag til emne, hjelp med vinkling og ellers godt samarbeid.

2) Takk til Frøydis Hertzberg for at hun holder skrivekurs. Det fungerte som et skikkelig spark til å komme igang. Fortsett med kursene dine, de er til stor hjelp!

3) Takk til responsgruppa mi: først og fremst Kristin Hagen, som har vært med hele veien (du fortjener en blomst, Kristin!), dernest Ingun Aastebøl og Christina Apenæs som også har vært med på dette arbeidet. Takk for at dere holdt ut med mitt noe sære emne og min kanskje ikke helt systematiske måte å arbeide på!

4) Takk også til Ingun, og til Eva Halvorsen som har hjulpet meg med den siste korrekturen.

Til tross for alle forsøk på hjelp, er det ferdige produktet, og ansvaret for alle de feil og mangler det måtte ha, helt og fullt mitt eget.

Oslo 6. sep 1990

Torgerd Kristin Solberg

Innholdsfortegnelse

Forord	2
Innholdsfortegnelse	3
I. INNLEDNING	4
1. Innledende bemerkninger	5
2. Metode og materiale	7
II. TEORETISK TILNÆRMING	11
3. Definisjoner	12
4. Problemstillinger	22
III. ANALYSE	33
5. Vel	34
6. Visst	46
7. Nok	50
8. Da	56
9. Jo	63
10. Nå	77
IV. KONKLUSJONER	86
11. Systematikk	87
12. Betydning	90
13. Språkhandling og modalitet	91
14. Syntaks og tekstbinding	94
15. Avsluttende bemerkninger	96
Litteraturliste	98
Sammendrag	101

I: Innledning

1: Innledende bemerkninger

Hvorfor modalpartikler? De som er så små og ubetydelige – kan de være noe å skrive om? Da emnet først ble foreslått for meg, ble jeg fyr og flamme med en gang. Det er nemlig noe fascinerende ved å begynne å grave i noe som de fleste tar for gitt og ikke regner med at har noe særlig betydning. Dessuten følte det godt å få sjansen til å ta en slags hevn over norsklærere som gjennom alle år i skolen har satt røde streker under mitt kanskje noe overdrevne antall av de samme partiklene.

Utgangspunktet var altså at jeg gjerne ville bevise at de tok feil, disse norsklærerne. Jeg hadde ikke et øyeblikk tenkt på at de kunne ha rett, at de, mer enn å si at disse småordene overhodet ikke skulle brukes, kanskje mente å si noe om det stilistiske bruddet jeg gjorde meg skyldig i ved å bruke dem i en slik sammenheng.

Modalpartikler er nemlig først og fremst et muntlig fenomen. Vi bruker dem for å modifisere det vi sier, ikke så mye det vi skriver. Derfor kan det hende at de ikke alltid passet like godt inn i mine ellers sikkert ganske tørre stiler. Skriftlig kan vi uttrykke oss langt mer komplisert enn muntlig, fordi vi alltid kan gå tilbake i teksten for å se etter dersom vi kommer ut av sammenhengen. Derfor kan det stilles større krav til å uttrykke seg eksakt og konsist når man skriver enn når man snakker. Muntlig blir dette kravet overkjørt av kravet om å snakke greit og forståelig. Det er trolig at de skriftlige ekvivalentene til modalpartiklene (dvs. mer utbrodering i klartekst), selv om de er mer eksakte, vil være for tunge og kompliserte til å kunne brukes i normal dagligtale.

Antakelig både fordi dette er et muntlig fenomen, og fordi de er så unnselige, er modalpartikler et felt som er lite omtalt i norsk grammatisk litteratur. Temaet er noe grundigere bearbeidet av svenskene, særlig i en periode på slutten av syttitallet da Karin Aijmer og Lars-Gunnar Andersson startet en diskusjon omkring dette emnet. De få som skriver om emnet, har gjerne et spesielt utgangspunkt, slik at behandlingen av fenomenet modalpartikler kan

bli noe ensidig. Jeg vil prøve å gjøre dette arbeidet mer helhetlig, å komme inn på flere sider ved partiklens funksjon og betydning i én sammenheng. Jeg vil foreta en teoretisk tilnærming ved å samkjøre noen av de forskjellige synspunktene jeg har funnet hos andre. Deretter vil jeg foreta en forholdsvis grundig analyse av hver enkelt av partiklene ut fra autentiske eksempler. Til slutt vil jeg forsøke å sammenholde resultatene av denne analysen med teorien.

Gjennom å bruke *Svensk Grammatisk Bibliografi* (1988) og deretter litteraturlistene i de artiklene jeg fant der, regner jeg med å ha dekket store deler av det som er skrevet i Skandinavia på dette området. Det kan være en svakhet ved arbeidet at jeg ikke i noen særlig grad kan sies å beherske tysk, slik at jeg dermed har måttet utelate mesteparten av den forholdsvis store tyske litteraturen om emnet. Noe av den kunne trolig ha vært til hjelp i de mer generelle delene av avhandlingen. Jeg regner allikevel ikke med at denne svakheten vil gi noe særlig utslag på resultatene av analysen, ettersom den først og fremst baserer seg på faktisk bruk av modalpartikler på norsk.

2: Metode og materiale

1.1

Jeg har valgt å bruke autentiske eksempler så langt som mulig i min analyse av modalpartiklens betydning og funksjon. Dette har jeg gjort for å unngå å ende opp med å finne bare det jeg hadde tenkt å finne før jeg begynte. Gjennom å bruke autentisk eksempelmateriale vil jeg også kunne komme bort i bruksområder der jeg selv kanskje aldri ville finne på å sette inn en partikkel. Dermed får jeg belyst sider ved bruken som ville blitt utelatt hvis jeg bare hadde laget mine egne eksempler.

1.2

Hudson (1980:144) omtaler litt ironisk TG-grammatikernes metode på denne måten:

The methods [dvs. sosiolingvistiske metoder] are unlike those which are applied in transformational-generative linguistics, where the input is usually the linguist's own judgements about isolated hypothetical sentences, and the main question is how to accomodate such data in a grammar with the least loss of generality or economy.

Han anklager dem med andre ord for å være litt vel teoretiske og innelukket i sine egne problemstillinger. Teoretiske semantikere har en tendens til å være like virkelighetsfjerne. Deres forståelse av begrepet 'betydning' bygger på et sannhetssemantisk bilde av språket, og de vil derfor si at bare det som har innvirkning på en setnings sannhetskriterier, kan sies å ha betydning. Dette bryter med den alminnelige språkbrukers oppfatning av hva som betyr noe og av hva 'betydning' er. Denne oppfatningen vil innbefatte også den delen av betydningen som semantikerne vanligvis overlater til pragmatikerne, nemlig den som kommer fram når det ikke lenger er snakk om setninger, men utsagn, dvs. språk i bruk, ikke bare i forskerens fantasi (jf. Levinson 1983:19 om sentence-meaning kontra utterance-meaning og ovf. kap. 3 pkt. 6).

Jeg har altså valgt å i alle fall prøve å unngå den fallgruven det ville være å bare gå ut fra isolerte hypotetiske setninger. Det empiriske grunnlaget er

viktig for å kunne si noe om hvordan også andre enn jeg bruker språket. I tillegg vil de autentiske eksemplene alltid stå i en sammenheng ut over setningsplanet, noe som vil være essensielt for å vise hvilken funksjon modalpartiklene har i en større kontekst.

1.3

Ifølge Chomskys 'competence'-begrep (Chomsky 1957) er språkbrukeren selv den som best kan si hva som er rett språkbruk, og hva ord og uttrykk betyr. Jeg har, med grunnlag i dette, i stor grad stolt på min egen språkbrukerkompetanse som norsktalende. Alle utkast har dessuten vært lest, korrigert og diskutert av en gruppe medstudenter, en såkalt 'responsgruppe'. Disse har altså hele veien fungert som et korrektiv til min egen språkfølelse. I tillegg har jeg hatt et teoretisk korrektiv i å forholde meg til hva andre har skrevet om fenomenet modalpartikler, og til min egen teoretiske forståelse av det samme fenomenet.

1.4

De seks partiklene som analysen konsentrerer seg om, ble valgt ut på grunnlag av det stoffet jeg hadde funnet om modalpartikler, og hvilke partikler som ble omtalt der. Særlig har det hatt innvirkning at Fretheim nevner akkurat disse seks. Hadde han ikke gjort det, ville trolig nå vært strøket, siden den er så lite omtalt ellers. Jo, vel og nok var helt klare ut fra det som fantes av svensk litteratur (Aijmer 1977 og 1979, Eriksson 1988, Andersson 1975/76 og Borgstam 1977), visst ut fra den norske (Fretheim 1981 og MacDonald 1987 og 1988) og da ut fra den fantastiske mengden av eksempler i TAUS, de kunne ikke overses. Da og nå er i tillegg de eneste av de partiklene som Andersen (1982) skriver om, som har samme funksjon på norsk som på dansk.

2.1

Materialet mitt kommer fra to kilder: Anne—Cath. Vestlys bok *Lillebror og Knerten* (Oslo 1962) (heretter kalt L&K) og fra Vanli' *Osjlomål vel* (red. Eskil Hanssen m.fl., Oslo 1976) — et utvalg tekster fra *Talemålsundersøkelsen i Oslo* (heretter kalt TAUS). Jeg valgte Vestly fordi hun skriver talemålsnært. Bøkene

hennes er beregnet på små barn, m.a.o. på å bli lest høyt, og på å bli fortalt i radio. Men jeg trengte et korrektiv, slik at jeg var sikker på å ikke bare analysere en forfatters idiolekt. Jeg mente TAUS kunne være et supplement. Dette er en samling intervjuer med voksne mennesker som snakker til voksne, og som snakker om faktiske forhold. Dette materialet inneholder derfor en annen fordeling av partikler, og partiklene får delvis helt andre funksjoner enn det de har i L&K.

I løpet av prosessen har det vist seg at materialet mitt ikke har vært helt dekkende. Der jeg har funnet fram til funksjoner som dette materialet ikke kunne eksemplifisere, har jeg laget mine egne eksempler. Disse er markert i teksten ved at de ikke har noen kildehenvisning.

TAUS—materialet er i originalen transkribert til en slags "lydskrift" som bare ville virke forstyrrende for mitt formål. Jeg har derfor tillatt meg å gjengi sitatene i normalortografi, selvfølgelig uten andre forandringer.

2.2

Materialet mitt er forholdsvis lite og på ingen måte statistisk signifikant. For meg har det ikke vært noe mål å finne ut hvor mange som bruker hvilke modalpartikler. Den statistiske og sosiolingvistiske siden av saken overlater jeg til andre. Materialet så i utgangspunktet ut til å være stort nok for det jeg først og fremst anså å være min hensikt, nemlig å si noe om hvilke betydninger og funksjoner modalpartiklene kan ha i normal språkbruk.

I dette materialet fordeler eksemplene seg slik:¹

¹Jeg kan selvfølgelig ikke garantere at jeg ikke har oversett noen, siden dette er gjort manuelt. Men risikoen skulle være like stor for alle kategorier, og skulle dermed ikke ha noen innvirkning på det generelle bildet.

<u>part.</u>	<u>L&K</u>	<u>TAUS</u>	<u>tils.</u>
da	10	81	91
jo	56	106	162
nå	7	3	10
vel	11	21	32
visst	11	3	14
nok	58	0	58

Vi ser at L&K har en ganske jevn fordeling mellom såkalte dempere (nok, vel, visst, tils. 80 stk.) og forsterkere (jo, da, nå, tils. 73 stk.), mens TAUS har en sterk overvekt av forsterkere (190 mot 24) (mht. begrepene demper og forsterker jf. kap. 4 pkt. 8 nedenf. og Fretheim 1981). Ut fra mitt synspunkt har det vist seg å være en svakhet ved TAUS—materialet at intervjuobjektene bare snakker ut fra egne opplevelser og erfaringer. Naturlig nok blir det lite usikkerhet i en slik samtalesituasjon, og dermed lite demping.

2.3

Jeg har altså ikke sett det som min oppgave å gi en samlet analyse av dette materialet. Det skal bare være et hjelpemiddel, et eksempelmateriale som vil bli brukt til å plukke relevante eksempler fra for å vise bruken av modalpartikler i praksis. Der materialet inneholder mange parallelle eksempler på det samme, vil dette derfor ikke bli nevnt fordi det i denne sammenhengen er lite relevant. Min oppgave er altså først og fremst å finne ut hva disse eksemplene betyr, ikke å telle dem.

II: Teoretisk tilnærming

3: Definisjoner

1.

'Modalpartikler' brukes som betegnelse for en liten gruppe ord som kan ha modal funksjon i et utsagn, dvs. at de sier noe om talerens forhold til konteksten, til samtalepartneren og til sannhetsverdien i proposisjonsinnholdet. Disse små ordene er vesentlig et muntlig trekk i språket. Ofte blir de sett på som unødvendige, eller betraktet som pausefyll eller betydningsløst småprat. De anses vanligvis ikke å ha noen særlig betydning eller å være en del av en argumentasjonsrekke.

For å finne ut noe om disse små ordene kan det være praktisk å prøve å definere dem som klasse. Hvis betegnelsen 'modalpartikler' skal stemme, må de ordene betegnelsen brukes på, innfri to krav: de må være modale, dvs. *modalitetsmarkører*, og de må være *partikler*.

2.1

Modalitet er i utgangspunktet et begrep som brukes i logikken. *Bokmålsordboka* (1986:383) definerer det som "grad av visshet ved en logisk dom". Modalitet defineres altså som en logisk kategori som har med graden av visshet å gjøre.

Jan Engh tar utgangspunkt i den logiske modalitetsteorien når han omtaler språklig modalitet som en plassering på skalaen nødvendighet – mulighet – umulighet: "'Nødvendighet", "mulighet" og "umulighet" pleier en å kalle modale kategorier eller modaliteter." (Engh 1975:1). Palmer er inne på det samme når han sier: "The basic notions of modality are those of possibility and necessity" (Palmer 1979:8).

Engh peker også på hvordan det i forbindelse med språklig modalitet regnes med "tre forskjellige arter forankringsgrunnlag for modalkategoriene: kunnskap, normer og evne." (Engh 1975:5). Det vil si at skalaen ovenfor settes opp i forhold til disse. Noe kan altså være mulig, nødvendig eller umulig ut fra den kunnskapen vi har, ut fra de normene vi har eller ut fra de evnene vi

har. Dette tilsvarer det som vanligvis kalles henholdsvis 'epistemisk', 'deontisk' og 'dynamisk' modalitet (jf. von Wright 1951). Modallogikere har stort sett vært opptatt av 'aletisk modalitet', dvs. rent logisk nødvendighet, mulighet eller umulighet.

Modalverbet 'å kunne' kan tolkes både epistemisk, deontisk, dynamisk og aletisk ettersom hvilken sammenheng det brukes i:

(1) Han kan komme.

- a) epistemisk: Det er mulig, ut fra det jeg vet om ham, at han kommer.
- b) deontisk: Jeg gir ham tillatelse til å komme.
- c) dynamisk: Han har evne til, eller praktisk mulighet til, å komme.
- d) aletisk: Det er logisk mulig at han kommer.

Aletisk modalitet er først og fremst en logisk kategori, og har liten relevans i forhold til naturlig språk. Den eneste formen for aletisk nødvendighet vi kan snakke om i den forbindelse, er tautologi, og også den må sies å være ganske fjern fra alminnelig språkbruk. Dynamisk modalitet ses også på som lite sentral i forhold til modalitet generelt. Ofte vil et slikt uttrykk regnes som en del av hovedproposisjonen heller enn som uttrykk for modalitet. De to mest sentrale begrepene her er altså 'epistemisk' og 'deontisk' (jf. også Lie 1990:1).

Modalitet kan også deles inn etter skillelinja subjektiv – objektiv. Begrepsparet kan være litt risikabelt å bruke ettersom flere forskere har brukt det på hver sin måte, ofte nærmest motsatt av hverandre (jf. Lie 1990:5f). I denne sammenhengen brukes begrepene slik Lyons (1977 og 1981) og Palmer (1986) bruker det. Ved et slikt skille mellom subjektiv og objektiv modalitet er det tale om hvorvidt det modale uttrykket sier noe om talerens subjektive mening (i så fall 'subjektiv modalitet'), eller om det uttrykker en objektiv rapport om tingenes tilstand ('objektiv modalitet'):²

- e) epistemisk subjektiv: Jeg mener å vite at det er mulig at han kommer.

²Utgangspunktet er fremdeles eksempel (1).

- f) epistemisk objektiv: Ut fra objektive fakta er det mulig at han kommer.
- g) deontisk subjektiv: Jeg gir ham tillatelse til å komme.
- h) deontisk objektiv: Jeg rapporterer at andre har gitt ham tillatelse til å komme.

Et slikt skille vil altså klargjøre om det er taleren selv som uttrykker sitt inntrykk av verden, eller om han refererer til andre kilder.

2.2

Språklig modalitet beskrives også på andre måter som er mindre forankret i logikken. Thorell beskriver 'kategorin modus' på denne måten:

Kategorin modus representerer den talandes inställning till det skeendet som verbet uttrycker. Han kan med hjälp av verbets modusformer och modala verbfraser m.m. framställa ett förlopp såsom verkligt, överkligt eller möjligt och uttrycka sin vilja att förverkliga ett förlopp såsom bön, befallning, medgivande m.m. (Thorell 1973:128)

Thorell definerer altså modalitet som noe som har med talerens egen innstilling til det han snakker om å gjøre. Det vil si at han først og fremst ser på subjektiv modalitet som modalitet. Det som imidlertid er mest interessant her, er at Thorell ikke ser ut til å skille mellom markering av modalitet og av språkhandling. Han ser altså på de to som to sider av samme sak.

Språkhandlingsteorien (først lansert i Austin 1965) går ut på at ethvert utsagn utfører en handling. Utgangspunktet for denne teorien var handlinger som eksplisitt blir uttrykt i utsagnet, som å love, å dømme, å døpe osv. Disse blir typisk uttrykt i setninger av typen: "Herved..." eller: "Med dette..." Siden er denne teorien utvidet til å gjelde alle slags utsagn. Samtidig som man ytrer noe, vil man enten fortelle, spørre, befale, love, true, erklære, antyde, påstå, be, innrømme e.l.

Når Thorell mener at dette er en del av "kategorin modus", bygger det trolig på at mange utsagn vil endre språkhandling når modaliteten endres. Ved å gå ut fra eksempel (1) kan dette påvises på denne måten:

(1) Han kan komme.

Språkhandling: antakelse (epistemisk), tillatelse (deontisk).

(2) Han kommer.

Språkhandling: påstand

(3) Han må komme.

Språkhandling: slutning (epistemisk), påbud (deontisk)

Det som eksplisitt endres, er modaliteten, og som resultat endres også den språkhandlingen som utføres ved ytringen av utsagnet. Modalitet og språkhandling er altså nært beslektede begreper. Modalpartiklene brukes også, som modalverbene, til å endre et utsagns modale karakter. Det er derfor trolig at også modalpartiklene kan brukes til å endre en språkhandling, f.eks. fra påstand til antakelse. (Partiklene er foreløpig ikke fastsatt mht. type modalitet. Derfor blir det ikke angitt forskjellige språkhandlinger til forskjellige typer som ovf. med verbene.)

(4) Han kommer nok.

Språkhandling: antakelse, ønske(?)

(5) Han kommer vel?

Språkhandling: spørsmål

3.1

'Partikkel' er et begrep som ofte blir definert relativt vagt, f.eks. definerer *Bokmålsordboka* (1986:437) 'partikkel' slik:

partikkel: 2 språkv: ubøyelig småord el. stavelse. 'av' i 'ta av lokket' er en partikkel

Dette sier ikke stort. Skal småord for eksempel avgrenses av antall bokstaver eller stavelser? Det eneste håndfaste i denne definisjonen er at en partikkel er *ubøyelig*.

I en engelsk ordbok over lingvistiske termer står denne definisjonen som sier litt mer:

Particle: A term used in grammatical description to refer to an IN-VARIABLE ITEM with grammatical FUNCTION, especially one which does not readily fit into a standard classification of PARTS OF SPEECH.

(Crystal 1985:222)

Selv med denne definisjonen forblir begrepet vagt, men litt kan trekkes ut: En partikkel er *uforanderlig*, den er *vanskelig å plassere i et ordklassesystem*, og den har en *funksjon*. Når en grammatisk partikkel (f.eks. en verbalpartikkel) har grammatisk funksjon, må det være naturlig å anta at en modal partikkel har modal funksjon.

En nærmere definisjon fins i tekster som omhandler spesielle typer partikler, blant annet i de artiklene som omhandler modalpartikler. Karin Aijmer definerer en partikkel slik:

Termen partikel används i detta sammanhang för att karakterisera att dessa ord ofta är obetonade och stärkare bundna till positionen efter verbet än riktiga adverbial.

(Aijmer 1977:205)

To nye begreper er kommet til i forklaringen: En partikkel er oftest ubetont eller *trykklett*, og den har *nær sammenheng med verbet*. Dette siste er også det tradisjonell grammatikk oftest kaller partikler, nemlig de ubøyelige delene av et sammensatt verb (jf. f.eks. Quirk m.fl. 1985, seksjon 16.2, og eksemplet i sitatet fra *Bokmålsordboka* ovf.).

Ut fra dette kan en definisjon av 'partikkel' se slik ut: En partikkel er ubøyelig eller uforanderlig, kort (forholdsvis) og trykklett, den er vanskelig å plassere i et vanlig ordklassesystem, den har en viss funksjon som må ses i forhold til hva slags partikkel den er, og den har vanligvis nær sammenheng med verbet.

3.2

I den tyske *Lexikon deutscher Partikeln* (Helbig 1988) går forfatteren nærmere inn på hvordan begrepet er definert i tysk grammatisk litteratur og trekker ut fra dette en definisjon:

[...] Danach wären Partikeln solche unflektierbaren Wörter, die über keine solchen syntaktischen Funktionen verfügen, wie sie den Wörtern anderer unflektierbarer Wortklassen [...] zukommen [...].
(Helbig 1988:20)

m.a.o. forstår han med partikler de ubøyelige ordene som ikke fyller de syntaktiske funksjonene som kan fylles av andre, allerede definerte, klasser av ubøyelige ord.

Ut fra denne definisjonen setter han opp en liste med kriterier som må oppfylles for at et ord skal kunne kalles en partikkel:³

- 1) Partikler kan ikke være selvstendige setningsledd.
 - 2) Partikler kan ikke stå i posisjon foran det finite verbet i en tysk hovedsetning.
 - 3) Partikler kan ikke stå som selvstendige svar på spørsmål.
 - 4) Partikler påvirker ikke sannhetsbetingelsene til den modifiserte setningen.
 - 5) Partikler kan strykes fra setningen uten at den blir ugrammatisk, og uten at det forsvinner informasjon som er nødvendig for at sannhetsverdien skal forbli den samme.
 - 6) Selv om partiklene er eliminerbare, modifiserer de ytringen på bestemte måter (dels semantisk, dels pragmatisk) etter hva for slags partikler de er.
- (Helbig 1988:21ff)

Kriteriene 1–3 er syntaktiske kriterier som for så vidt kan være språkspesifikke, men det ser ikke ut til at norsk og tysk er særlig forskjellige på dette området. Aijmer sier egentlig det samme som disse kriteriene når hun sier at partiklene har en sterk syntaktisk binding til det finite verbet (jf. ovf.). Kriteriene 4–5 er semantiske kriterier som bygger på sannhetssemantikk. I Kriterium 6 gir Helbig imidlertid rom for en videre tolkning av begrepet

³ Oversettelse/ forenkling av meg.

'betydning' enn det sannhetssemantikerne vanligvis gir (jf. kap. 2, pkt. 1.2), slik at også partiklene kan regnes å kunne bidra til utsagnets 'betydning' ved å modifisere det på sin spesielle måte.

4

En modalpartikkel bør altså ut fra definisjonene av modalitet og partikler være et kort, ubøyelig og trykklett ord som følger de kriteriene som er satt opp ovenfor. Slike partikler uttrykker noe om mulighet, nødvendighet og umulighet på grunnlag av viten, normer og/eller evne. De viser den talendes innstilling til det han sier. I og med at de endrer et utsagns modale karakter, kan de også endre det fra en språkhandling til en annen på samme måte som modalverbene gjør.

5.1

Før å få en nærmere definisjon av modalpartikler kan man prøve å skille dem ut fra andre nærliggende grupper av ord. Modalpartiklene regnes som en gruppe innenfor den større gruppen 'modale adverb'. Hovedgruppen blir litt forskjellig definert etter hvilke funksjoner som blir sett som de primære. De svenske språkforskerne bruker gjerne termen 'talaktsadverb'. De legger m.a.o. større vekt på språkhandlingsaspektet enn på det rent modale. Denne gruppen defineres slik:

[...] en klass av adverbliella morfem, fraser och satser som modifierar yttrandet av en sats snarare än själva satsen.
(Andersson 1975/76:25)

Jag kommer i fortsättningen använda termen talaktsadverb för adverb som är knutna till någon aspekt av kommunikationssituationen. Talaktsadverb är t ex ju, väl, nog, nämligen, egentligen etc.
(Aijmer 1979:5)

Heggelund kaller denne gruppen 'pragmatiske adverbial', og han definerer dem slik:

[...] det finnst òg ei stor gruppe adverbial som [...] har til oppgåve å fokusera på sjølve taleakta, anten formuleringa eller tilhøvet til mottakaren. Slike setningsadverbial vil eg kalla pragmatiske setningsadverbial.

(Heggelund 1981:76)

5.2

Modalpartiklene skiller seg ut fra resten av denne gruppen på flere måter. De har blant annet en del syntaktiske egenskaper de ikke deler med sine "storebrødre", de "egentlige" modaladverbene. Disse tilsvarer i mange henseende de syntaktiske kriteriene (1-3) som Helbig satte opp for å definere partikler, referert i pkt. 3.2. MacDonald og Andersson bruker disse egenskapene til å skille partiklene fra de andre modale adverbene:

Karakteristisk for de adverbene som kalles partikler, er at de er ubetonte ledd i midtfeltet. De kan ikke stå i forfeltet eller alene som svar på spørsmål (uten å forandre mening):

Er Ola syk? *Vel, *nok.

Det kan de mer selvstendige adverbene:

Er Ola syk? Antakelig. Sannsynligvis.

(MacDonald 1987:143)

Andersson sier det slik:

De förekommer antigen som nexusadverbial (i anslutning till det finita verbet) eller i satsfinal position.

(Andersson 1975/76:29)

Modalpartiklene er altså mer bundet syntaktisk enn de andre adverbialene. Det at de ser ut til å være nært knyttet til det finite verbalet, stemmer overens med definisjonen av 'partikkel' i punkt 3.1.

En annan formell egenhet är att talaktsadverbial inte kan flyttas ut i emfatisk utbrytning, dvs. de kan inte förekomma i fokus i en Cleft Construction.

(Ibid s.30)

Dette har klar sammenheng med at en partikkel ikke kan være trykksterk. Det betyr at den ikke kan være emfatisk, den skal ikke ta oppmerksomheten bort

fra hovedsaken, nemlig det verbet den er tilknyttet enten som verbpartikkel eller modalpartikkel.

Det verkar som om ju kræver huvudsatsordføljd, eller snarare den satsintonation som ges av satser med huvudsatsordføljd, till skilnad från naturligtvis och säkert.
(Ibid s. 33)

Dette følger både av det at partikkelen er nært knyttet til verbet, og at den ikke kan få emfatisk trykk. For å få minst mulig emfase er det nødvendig å ligge rett etter det finitte verbalet, som vanligvis er både det emfatiske, syntaktiske og semantiske tyngdepunktet i en setning (ifølge valensgrammatikerne, jf. Lie 1979:60).

6

Helbig skiller sine 'Abtönungspartikeln' (som omtrent tilsvarer det som her kalles modalpartikler) fra andre partikler ved hjelp av fem punkter som fungerer som en spesifisering av de punktene han brukte for å definere partikkel (jf. pkt. 3.2) ⁴:

- 1) Modalpartiklene kan ikke binde seg til andre setningsledd enn predikatet, og dermed ikke modifisere noe annet enn hele setningen.
- 2) Modalpartiklene har ingen spesifikk, bare en mer allmenn, semantisk betydning. Deres funksjon ligger først og fremst i det kommunikative.
- 3) Modalpartiklene har bestemte restriksjoner mht. hva for slags setninger de kan opptre i.
- 4) Modalpartiklene er som regel ikke negerbare.
- 5) Modalpartiklene kan bare stå umiddelbart etter det finitte verbet.
(Helbig 1988:34f)

Punkt 5 er trolig for kategorisk til å passe for norsk syntaks, selv om dette ser ut til å være hovedregelen også her. Det er ellers lite som skiller Helbigs definisjon av 'partikkel' fra denne definisjonen av 'modalpartikkel'. Punkt to i denne listen er det eneste som virkelig tilfører noe nytt i forhold til det som er sagt før. Der skiller Helbig mellom to former for betydning: den spesifikke,

⁴ Oversettelse/ forenkling av meg.

som tydeligvis er basert på sannhetssemantikk, og den allmenne, som innbefatter det som vanligvis kalles pragmatisk funksjon:

Sie verändern nicht die Wahrheitsbedingungen des Satzes, sondern drücken Einstellungen des Sprechers zur Proposition aus, ordnen die Äußerung in den Text, in die Gesprächssituation und in den Handlungskontext ein, indizieren bzw. modifizieren die Sprechhandlung, gliedern und steuern den Gesprächsablauf, signalisieren bestimmte Vorstellungen über die Gesprächspartner [...] usw.
(Ibid:35)

Til den allmenne betydningen regner han alle de tingene som blir nevnt her: Å uttrykke talerens innstilling til proposisjonen, plassere ytringen i teksten, samtalsituasjonen og handlingskonteksten, henholdsvis indikere og modifisere språkhandling og ledd, styre samtaleforløpet og signalisere visse forestillinger om motparten.

Denne allmenne betydningen stemmer overens med den alminnelige oppfatning av hva betydning er, mens den spesifikke betydningen blir en teknisk term som skiller seg fra den vanlige bruken av begrepet (jf. også ovf. kap. 1 pkt. 1.2 og kap. 3 pkt. 2) Dette vil bli videre diskutert i neste kapittel (pkt. 2.2). Dette arbeidet vil imidlertid ha den grunnholdningen at 'betydning' må innbefatte også disse tingene, slik at 'funksjon' i pragmatisk forstand blir et underbegrep til 'betydning'.

4: Problemstillinger

1

Utgangspunktet for denne avhandlingen har vært en hypotese om at modalpartiklene ikke kan være så totalt betydningsløse som den man vanligvis later til å tro. De fins jo i språket, og de er i hyppig bruk! Målet med arbeidet har fra begynnelsen vært å finne ut hva de egentlig betyr (hvis de betyr noe), hvordan de brukes, hva som skiller dem fra hverandre og hva for slags system de inngår i.

2

Når det gjelder partiklenes betydning eller funksjon, viser det seg å være en viss uenighet mellom de forskjellige forskerne. Karin Aijmers beskrivelse kan være et utgangspunkt for å få en viss forståelse av hvordan modalpartiklene brukes (jf. også kap. 3 ovf.). Som definisjon er den for omfattende til å gi noe godt bilde, men den kan gi et generelt inntrykk:

Via en partikel kan talaren t.ex. ha för avsikt att förmedla yttrandets samband med med ett föregående yttrande, uttrycka sin reservation till vad som sagts eller att signalera till lyssnaren hur yttrandet skall uppfattas.

(Aijmer 1977:206)

Partiklene har altså mange og til tider svært forskjellige funksjoner. Ikke alle kan kombineres. Dette tyder på at de forskjellige partiklene har differenserte oppgaver i språket, samtidig som det er klart at en del oppgaver og funksjoner kan overlape hverandre.

Talaksadverbialens funktion kan vara att åstadkomma en viss konventionell effekt (t ex att förklara, påminna etc). (Jfr Austin /1962/ illokuta talaktsfunktioner). I andra fall uttrycker de känslor, attityder, relationer till åhöraren etc.

(Aijmer 1979:6)

3.1

Mye av uenigheten mellom forskerne bunner ut i en uenighet om hva 'betydning' i semantisk forstand egentlig er, hvor grensen mellom semantikk og pragmatikk går, og om noe kan ha betydning når det ikke påvirker sannhetskriteriene (jf. kap. 3 pkt. 3.2, kriterium 4, og pkt. 6 om allmenn kontra spesifikk betydning). For de fleste vil det være vanskelig å fatte at bare det som har innvirkning på sannhetskriteriene til setningen, "betyr" noe. Helbig's begrep 'allmenn betydning' (jf. Helbig 1988:35 og kap. 3 pkt. 6) virker mer hensiktsmessig når det er tale om ytringer i en kontekst. Levinson (1983:19) differensierer mellom "sentence-meaning" og "utterance-meaning" og mener at de er henholdsvis semantikens og pragmatikkens område. Med en slik definisjon av 'betydning' vil semantikens oppgave begrense seg til å tolke teoretiske setninger uten kontekst, mens pragmatikkens oppgave blir tolkning av all praktisk språkbruk.

3.2

En del forskere ser ut til å mene at modalpartiklene ikke har noen betydning i seg selv, men bare har en funksjon ut fra den sammenhengen de står i. Man må altså gå ut fra at disse regner med at betydning bare kan defineres ut fra sannhetssemantikken. Heggelund sier det på denne måten:

Noko som særmerkjer dei pragmatiske partiklane (modalpartiklane), er at dei er nesten tømte for semantisk innhald, og at funksjonen skifter frå situasjon til situasjon.
(Heggelund 1981:173)

Heggelund og de andre semantikerne ser ut til å konsentrere seg i stor grad om en generell definisjon av hva en modalpartikkel er og hva den gjør. For å finne en felles definisjon på det overordnete begrepet, må det imidlertid også tas med i betraktningen at det fins mange modalpartikler. Hvis ikke hver enkelt partikkel har sin egen betydning, hvorfor fins det da mer enn én? En slik problemstilling er ikke mulig så lenge en for det første tenker generelt, og for det andre ikke regner med noen annen form for betydning enn den sannhetssemantiske. Imidlertid må det også ut fra slike definisjoner av betydning kunne påstås at å "signalera till lyssnaren" (jf. ovf.) og å angi et

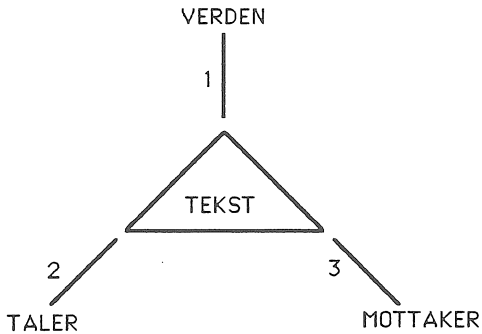
aspekt ved talerens eller tilhørers forhold til det ellers sagte, er informasjonsbærende. Det inngår riktignok ikke i den proposisjonen som modifieres, men må anses å være en proposisjon i seg selv:

Utsagnet fra taleren inneholder dermed to former for informasjon: en saksopplysning og et signal om hvordan taleren forholder seg til den. (MacDonald 1987:141)

3.3

Modalpartiklene har med forholdet mellom deltakerne i kommunikasjonen å gjøre, de er med på å klargjøre for mottakeren hvordan taleren oppfatter disse forholdene. For å vise dette bruker Andersson en kommunikasjonsmodell han har tatt fra Bühler (1934), og som i hovedtrekk ser slik ut (Andersson 1975/76:28):

Fig. 1

Han forklarer de tre funksjonene slik:

1. SYMBOLFUNKTION: yttrandets relation till omvärlden. Dess referentiella funktion
2. SYMPTOMFUNKTION: yttrandets karaktär av att röja vad talaren är för en människa och i vilket tillstånd han befinner sig.

3. SIGNALFUNKTION: yttrandets relation till lyssnaren – anger hur denna skall uppfatta det sagda.

Han sier videre at “[...] talaktsadverbialen hör till symptomfunktionen (2) och/eller signalfunktionen (3) i språket.” (Andersson 1975/76:29). At ‘talaktsadverbialen’ ikke regnes å ha noe med symbolfunksjonen å gjøre, kan virke noe merkelig. Noe av deres funksjon er å si noe om talerens forhold til sannhetsverdien av utsagnet, og dette må nødvendigvis ha noe med utsagnets forhold til omverdenen å gjøre. Likedan er modellen kanskje litt vel forenklet når det her ikke er angitt forbindelse mellom deltakerne i kommunikasjonssituasjonen utenfor teksten. Modalpartikler angis av flere forskere å si noe om forholdet mellom taler og mottaker og om deres forhold til sannhetsverdien av proposisjonsinnholdet i utsagnet. Det vil derfor trolig være nødvendig å føre disse linjene inn i modellen for at den skal kunne vise et klart bilde av de linjene i en kommunikasjonssituasjon som påvirkes av partiklene.

Andersson gjengir modellen i fig. 1 som den han går ut fra, og han ser altså linjene 2 og 3 som de viktigste i denne forbindelsen. Det ser ut til at han har et sannhetssemantisk utgangspunkt for sine definisjoner av ‘informasjonsbærende’ og ‘betydning’:

Å den funktionella sidan kan man notera att talaktsadverbialen inte hör till den informationsbärande delen av meningen. Den anger snarare någon aspekt på talarens eller lyssnarens relation till det sagda.

(Andersson 1975/76:28)

Men samtidig sier han at modalpartiklene ikke har noen betydning for det som sies i utsagnet:

Det finns altså i svenskan (liksom i andra språk) ord och uttryck som trots att de ingår i en mening inte har någon betydelse för vad som sägs i meningen.

(Andersson 1975/76:26)

Det er ikke helt enkelt å se hvordan et utsagn kan greie å forbli helt upåvirket av en funksjon som fører alle forbindelseslinjer gjennom utsagnet selv. Et uttrykk for usikkerhet eller overbevisning mht. utsagnets sannhetsverdi må kunne sies å ha innvirkning på hvordan utsagnet oppfattes, og dermed på utsagnet selv, selv om det ikke har innvirkning på utsagnets sannhetskriterier (jf. kap. 3 pkt. 6).

3.4

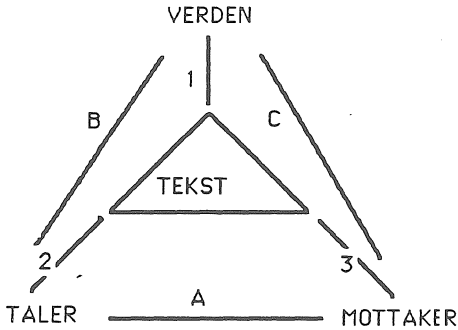
Heggelund, som også har et sannhetssemantisk utgangspunkt (jf. ovf. pkt. 3.2), definerer mer ut fra det forholdet deltakerne har seg imellom utenfor teksten, enn etter de linjene som Andersson bruker i sin modell. Heggelund ser ut til å mene at konteksten, og bare den, gir partiklene mening, som i sitatet ovenfor (pkt. 3.2). Særlig ser det ut til at han legger vekt på forholdet mellom taler og mottaker:

Endå sterkere pragmatisk karakter har adverbielle partiklar som jo, vel, da, nå og nok. I denne funksjonen har dei ikkje noko klart semantisk innhald, men i talesituasjonen kan dei gi viktige signal til mottakaren om korleis han skal forhalda seg til utsegna. (Heggelund 1981:78)

For ham er altså modalpartiklene et signalsystem mellom taler og mottaker helt utenom teksten for øvrig. Heggelunds modell for modalpartiklenes del av kommunikasjonen kunne greidd seg helt uten teksten, bortsett fra dens funksjon som del av konteksten.

For å få både Heggelunds og Andersson forklaringer inn i én modell, må det altså i tillegg til fig. 1 også trekkes ei linje mellom taler og mottaker utenom teksten. I tillegg til denne linjen som behøves for at modellen skal stemme overens med Heggelund og Andersson, trengs det også linjer mellom deltakerne og verden utenom teksten. De vil forklare at taleren kan gi uttrykk for sannsynlighetsgrad, tro og tvil, og at han kan trekke inn mottakers antatte kunnskaper:

Fig. 2

De nye linjene i denne modellen kan forklares slik:

A. Forholdet mellom taler og mottaker, f.eks sosialt rangforhold, kjennskap og kunnskap. Inn her kommer for eksempel talerens tvil om eller tro på at mottakeren følger med eller forstår det som blir sagt.

B. Forholdet mellom taler og omverden. Dette innbefatter kunnskap om verden og talerens kildetilfang. En modalpartikkel kan f.eks. uttrykke noe om talerens manglende kunnskap om utsagnets sannhetsverdi.

C. Forholdet mellom mottaker og omverden. Også her er det snakk om kunnskap og kildetilfang. I denne forbindelse vil linje A alltid være underliggende, idet taleren vanskelig kan vite noe sikkert om dette. Han kan allikevel anta f.eks at dette har mottakeren bedre greie på enn han selv har, og gi uttrykk for det.

4

Det fins også forskere som mener at alle modalpartikler inneholder en kjerne av betydning som i samspill med situasjon og kontekst skaper den pragmatiske funksjonen. Disse har antakelig ikke et så strengt syn på hva semantisk betydning er som de som er nevnt ovenfor, idet heller ikke de kan sies å mene at partiklene påvirker utsagnets sannhetsverdi:

Alla talaktsadverbial har en grundläggande [sic] betydelse, en konventionell betydelse (Aijmer 1977). Det är ett samspel mellan denna och faktorer i talsituationen som ger den pragmatiska funktionen. (Eriksson 1988:76)

Eriksson mener altså at modalpartiklene også har en semantisk betydning som er forskjellig for hver enkelt partikkel. Hvis partiklene har en slik egen kerne av betydning, og dermed betyr forskjellige ting, er det ikke lenger noe problem at det fins mange forskjellige partikler.

Med en slik samkjøring mellom semantisk og pragmatisk betydning vil hele modellen i fig. 2 kunne vise sider av modalpartiklenes betydning og funksjon i en kommunikasjonssituasjon. Modalpartiklene har både med forholdet til teksten og til situasjonen å gjøre. Utsagn som er modifisert av en modalpartikkel, sier noe både om de tekstuelle og de situasjonelle forhold i den kommunikasjonen de inngår i. Det er imidlertid klart at ikke alle slike utsagn sier noe om alle de linjene som er trukket opp i fig. 2. Her kommer en slik "konventionell betydelse" for hver enkelt partikkel inn, og klargjør hvilken forbindelse som er aktuell i hvert enkelt tilfelle.

5

Hva for slags modalitet som uttrykkes ved hjelp av modalpartiklene, er et spørsmål som berøres lite i litteraturen. Ut fra at de sier noe om talerens tiltro til sannhetsverdien av utsagnet, ser de først og fremst ut til å ha sammenheng med epistemisk modalitet ("viten"). Hvis de kan gi uttrykk for at taleren føler seg helt sikker på det han sier, kan det også tenkes at de kan gi uttrykk for at taleren regner noe for å være aletisk nødvendig eller tautologisk.

Det er tydelig ut fra det som er sagt ovenfor, at modalpartiklene først og fremst uttrykker 'subjektiv modalitet' ettersom det hele tiden er tale om "talerens egen innstilling" til det saksinnholdet han modifiserer.

Både 'modalitet' og 'språkhandling' blir brukt om modalpartiklene, så det vil være naturlig å anta at de kan uttrykke begge deler. Trolig er de to ganske nært beslektet, og skillelinjene kan være vanskelige å trekke.

6

Torben Andersen (1982) understreker partiklenes funksjon som tekstbindere. De binder sammen flere språkhandlinger til en samtale, flere argumenter til en helhet eller argumenter til en konklusjon. Dette ser ut til først og fremst å gjelde for noen av partiklene, og kan dermed ikke anses å være et felles kjennetegn for modalpartiklene som klasse.

“Modalpartiklerne er med til at vise, hvordan hver replik forholder sig til den foregående replik, og dermed også, at den er en meningsfuld reaktion på denne.”
(Andersen 1982:88)

Han ser ut til å mene at partiklene ikke har annen betydning eller funksjon. For ham er de bare tekstbindere:

Det er min tese, at deres funktion er at signalisere hvorledes den pågældende ytrings propositionelle indhold er relevant i forhold til den foregående replik.
(Ibid s.86)

Det kan hende at modellen i fig. 2 mangler en forbindelseslinje til forangående tekst, selv om det må være forholdsvis greit å definere den inn i begrepet ‘verden’.

7

Når en skal forklare hva modalpartikler er, er det naturlig å komme inn på deres slektskap til de ordene som skrives og uttales akkurat som partiklene, men som betyr noe helt annet. Det forekommer særlig en del spekulasjon om hvilket slektskap som fins mellom en del av de trykksvake partiklene og deres trykksterke homonymer⁵.

Disse homonymene er de som har omtrent motsatt betydning av den vi intuitivt vil tilskrive de tilsvarende modalpartiklene. Både vel, visst og nok vil

⁵Jeg foretrekker å kalle dem homonymer, uten å dermed ville gå inn på en diskusjon om etymologisk slektskap.

i trykksterk stilling uttrykke en form for sikkerhet (jf. *Bokmålsordboka* 1986: 405, 665 og 679).

Den trykkstunge varianten har gjerne et relativt klart avgrenset betydning. [...] For de fleste ordenes vedkommende er de i den trykkstunge bruken plassert foran i setningen.
(MacDonald 1988:23)

De er altså forskjellige fra partiklene både betydningsmessig og syntaktisk.

For lærere som underviser fremmedspråklige (jf. f.eks. Aijmer og MacDonald) viser det seg å være et stort problem at ordboksforfatterne ikke har tatt mer hensyn til de trykksvake modalpartiklene, men bare forklarer de trykksterke formene. Dette fører til tilsynelatende selvmotsigelser som er vanskelige å forklare for fremmedspråklige elever på en tilfredsstillende måte. Også å oversette partiklene til andre språk blir en umulighet for elevene, både fordi de ofte ikke er direkte oversettable, og fordi de ikke står i ordbøkene i den betydningen som trolig er mest vanlig.

Vi finner nok alle ordene [jo, vel, nok, visst, og da] nevnt i de fleste ordbøker, men oversettelsene viser vanligvis bare en del av sannheten, og i de fleste tilfellene antakelig den minst interessante delen.
(Ibid.)

Karin Aijmer har forsøkt å forklare noe om sammenhengen mellom de to tilsynelatende uforenlige formene (jf. også Borgstam 1977):

Om talaren särskilt markerar sin attityd till utsagans sanning uppfattar vi utsagan som osäkrare än om han uttrycker samma information i en okvalificerad sats.
(Aijmer 1979:9)

Denne forklaringen gir imidlertid ikke noen god beskrivelse når en tar alle partiklene med i bildet. Hvis det er tilfelle at ethvert forsøk på å uttrykke sikkerhet vil bli tolket som usikkerhet, ville alle partiklene nødvendigvis opptre som dempere (jf. nedenf. pkt. 8), og forsterking ville bli en umulighet.

Derfor er den forklaringen hun gir litt lenger ute i artikkelen mer troverdig, fordi den bare angår demperne og deres spesielle forhold til sine homonymer:

Det finns en konversationsregel som åstadkommer en försvagning från säkerhet till osäkerhet hos uttryck som motsvarar den epistemiska modaliteten säkerhet. Denna regel förklarar att säkert, nog, visst, väl kommer att beteckna osäkerhet snarare än säkerhet. Adverbet är obetonad och placerad som klitisk partikel efter verbet [...]. Betydelsesförsvagningen inträffar ej då adverbet er betonad. (Ibid:15)

Denne forklaringen kolliderer mindre med forsterkernes rolle, siden deres homonymer ikke på samme måte har motsatt betydning av partikkelen. Trykksterkt er da enten tidsadverb eller konjunksjon, nå er tidsadverb eller interjeksjon og jo er svarord eller sammenlikningskonjunksjon (jf. MacDonald 1988). Det kan være tvilsomt om man kan snakke om beslektet betydning i det hele tatt i forbindelse med dem.

8

Fretheim (1981) deler partiklene inn i 'dempere' og 'forsterkere'. Blant forsterkerne nevner han spesielt jo, da og nå, blant demperne vel, visst og nok. Dempere uttrykker usikkerhet mht. til utsagnets pålitelighet, mens forsterkerne derimot uttrykker en forsikring fra talerens side om at han har greie på det han snakker om. Fretheim deler videre demperne opp i 'ego-orienterte', 'objektive' og 'alter-orienterte'. Hvis også forsterkerne kan deles opp i det samme mønsteret, vil det finnes et visst system av modalpartikler som viser hvordan de fordeler seg i vektlegging av de forskjellige forbindelseslinjene i kommunikasjonsmodellen i fig. 2.

Helbig (1988) kaller disse partiklene 'Abtönungspartikeln', som bl.a. kan oversettes med 'dempere'. Ettersom det er ganske klart at disse partiklene heller ikke på tysk har en konsekvent dempende funksjon, vil 'nyanseringspartikler' trolig være en mer brukbar tolkning av begrepet (jf. Haukøy og Zickfeldt 1986, oppslagsord Abtönung)

9

Hovedmålet for denne avhandlingen vil altså være å få en mer fullstendig oversikt over modalpartiklens systematikk, betydning, bruk og funksjon enn det som hittil har vært presentert på norsk.

Først og fremst vil det være snakk om en semantisk/pragmatisk analyse av hver enkelt av partiklene. I tillegg til det må en se på de tingene som er nevnt her: Både en undersøkelse av de tekstlingvistiske og de språkhandlingsrelaterte funksjonene vil gi et videre perspektiv på funksjonsanalysen. I forbindelse med enkelte partikler kan det også være aktuelt å se på slektskapet med partiklens trykksterke homonymer.

Hovedhypotesen for avhandlingen er, som gjengitt i pkt. 1, at modalpartiklene betyr noe i seg selv, at de har en nytteverdi. For å finne ut hvilken verdi de har, er det viktig å finne ut hva hver enkelt av dem betyr og hvordan det systemet de inngår i, ser ut og fungerer. En måte å undersøke om denne hypotesen eller problemstillingen er relevant, skulle dermed være å se om modalpartiklene kan inngå i et enhetlig system. Det systemet Fretheim har lagt opp til i sin artikkel om demperne, ser ut til å kunne være brukbart. Ved å dele inn først etter sannsynlighetsgraden, og så etter orienteringsretning, vil det kunne danne seg et nettverk der hver enkelt partikkel vil få sin egen plass i systemet. En analyse med tanke på en slik systematisering må foretas på grunnlag av både den grunnbetydningen og de pragmatiske funksjonene hver enkelt partikkel kan ha.

III: Analyse

5: *Vel*

1.1

Vel har først og fremst to hovedfunksjoner, nemlig å *demp* innholdet i et utsagn og å *appellere til tilhører*. Dempingen skjer på grunnlag av usikkerhet omkring det omtalte saksforholdet eller andre forhold i kommunikasjons-situasjonen, mens appellen kan foregå på mange plan. Som regel vil disse to funksjonene utfylle hverandre, slik at det kan være vanskelig å sette klare grenser mellom appellativ og dempende bruk av vel. Det vil være lettere å sette partikkelens forskjellige funksjoner inn på en gradert skala fra et punkt der dempingen helt overskygger appellen til et tilsvarende punkt der appellen overskygger dempingen.

2.1

Karin Aijmer omtaler vel som en demper, et ord som angir at taleren ikke er helt sikker på at det han sier er sant. Samtidig sier partikkelen at taleren *tror* at det er sant. Vel er altså også et uttrykk for sannsynlighet:

Den modala partikeln väl uttrycker att det är rimligt eller möjligt att en viss omständighet är sann. Väl används t.ex. i den situationen att talaren bedömer att möjligheten att ett påstående är sant är större än möjligheten att påståendet skulle kunna vara falskt.
(Aijmer 1977:211)

Dette er en formulering av vels grunnbetydning som er helt i tråd med det MacDonald i sin omtale av vel kaller "betydning a) Antakelse" (1988:26): "Taleren antar, regner med at noe forholder seg slik som resten av setningen forteller." I den andre artikkelen sin sier hun det slik: "[taleren] anser det faktiske innholdet for å være sannsynlig."(MacDonald 1987:??)

Partikkelen uttrykker altså et visst forbehold, en reservasjon, men gir samtidig uttrykk for at proposisjonsinnholdet anses å være sannsynlig. Heggelund (1981:181) kaller den en "sikringsventil" som gir taleren mulighet til å trekke seg dersom påstandsinholdet mot formodning skulle vise seg å ikke holde mål. (1) er et eksempel på bruk av vel som sikkerhetsventil:

(1) De [...] så vel helst at hele Vålerenga ble radert ut, tenker jeg.
(TAUS:44)

Taleren snakker om noe han egentlig ikke vet noe om. Han modifierer utsagnet med vel for å ha en mulighet til å trekke påstanden tilbake hvis den skulle vise seg å være for drøy. Han er allikevel ganske sikker i sin sak, og påstanden kan nok, selv om den er modifisert med vel, virke ganske sterk for dem som føler seg urettferdig anklaget.

2.2

Den dempende funksjonen som vel har, suppleres av partikkelens andre hovedfunksjon: å appellere til mottaker. Appellfunksjonen hos vel kan være mer eller mindre tydelig. Den er i seg selv et tegn på usikkerhet, enten det gjelder påstand, tema, egen autoritet eller andre forhold i kommunikasjonssituasjonen. Aijmer (1977:212) hevder at om appellfunksjonen skal fungere, må en del pragmatiske forhold ligge til rette for det. For at taleren skal appellere til tilhøreren, må han betrakte tilhøreren som en "kunskapsmässig auktoritet" - i alle fall på det området det er snakk om. Vels appell fungerer også som en del av den fatiske kommunikasjonen, dvs. den kommunikasjonen som egentlig bare har til hensikt å holde kontakten, holde linjene åpne mellom samtalepartnerne (jf. Jakobson 1978:125f.). Appellen om bekreftelse, som kan være av rent fatisk art, eller bare en appell om et signal på at en følger med, vil ved all bruk av vel være en underliggende del av betydningen. Partikkelen brukes altså hele tiden til å holde kommunikasjonsskanalen åpen, holde på oppmerksomheten og få tilhøreren mer aktivt med i samtalen.

3.1

Fretheim (1981:88ff.) kaller vel en "alter-demper", d.v.s. en demper som henvender seg til mottaker (i motsetning til "ego-demper" som går på taleren selv). Aijmer (1979:11) kaller dette partikkelens "appelmodalitet", og viser til at den i mange tilfeller vil tilsvare engelske 'tag-questions'. (2) er et eksempel på dette:

(2) "[...]du kan låse deg inn i huset ditt hvis du vil. Det blir vel fint, vel."

(L&K:33)

Den modifiserte setningen er en antagelse som må verifiseres av tilhører for å bli sann. Fretheim påpeker syntaktiske forhold som kan synliggjøre vels appellfunksjon eller gjøre den mindre tydelig. Han viser videre til en del forskjeller mellom vel og andre dempere når det gjelder syntaktisk plassering og personorientering. Han peker på at

[...]når vel brukes setningsinternt, er det konteksten som avgjør om ytringen vil kunne telle som spørsmål, men når vel står som appendiks til setningen, er spørsmålet uttrykt ved hjelp av et grammatisk middel.
(Fretheim 1981:88).

I dette tilfellet ser det imidlertid ut til at appellen vil være omtrent den samme selv om etterhenget blir sløyfet:

(2a) Det blir vel fint.

Appellfunksjonen viser seg å være en såpass viktig del av vels betydning at den vanskelig kan overses. Det ser derfor ut til at Aijmers og MacDonalds definisjon er litt for snever. Andersson (1976:33) setter disse to funksjonene av vel sammen til en videre definisjon:

Dessa morfem [väl og en dialektvariant] anger att talaren håller innehållet i satsen för sant men han ber för säkerhets skull ändå lyssnaren verifiera det.

3.2

Appellfunksjonen i vel kan altså bli så sterk at utsagnet vil bli oppfattet som et spørsmål. Både Fretheim (1981:88.) og MacDonald (1988:27) påpeker at denne funksjonen blir sterkere når partikkelen blir plassert finalt i setningen, men også når den ikke blir det, vil tonefall og kontekst gi grunnlag for å tolke utsagn modifisert med vel som spørsmål:

Setninger med trykklett vel i midtfeltet uttales ofte med spørrende tonefall, og skrives ofte med spørsmålstejn. Men de har ikke, og kan ikke ha, spørrende ordstilling.
(MacDonald 1988:27)

Selv om eksempel (3) ikke er skrevet med spørsmålstejn, kunne det godt ha vært det:

(3) "Nå er du vel ikke redd."
(L&K:98)

Utsagnet er et spørsmål til tilhøreren om noe som bare han kan vite. Uten partikkelen ville dette blitt en påstand som trolig ville blitt møtt med protester, siden ingen med sikkerhet kan uttale seg om andres redsel! M.a.o. er det vel som gir utsagnet dets spørrende karakter, og dermed dets berettigelse.

3.3

På samme måte som utsagn modifisert med vel kan bli tolket som spørsmål, kan partikkelen brukes til å forme retoriske spørsmål. Disse spørsmålene har ofte negativ form, og hensikten kan være å latterliggjøre noe eller få det til å virke utrolig (jf. Aijmer 1977:212). MacDonald omtaler (1987:152) en annen type retoriske spørsmål, der hensikten er å uttrykke håp om, eller frykt for, at antagelsen i utsagnet faktisk stemmer. I (4) er det retoriske spørsmålet i første del av utsagnet et uttrykk for frykt:

(4) Vi skal vel ikke ned på veien," sa Knerten,"for det har jeg ikke lov til av deg."
(L&K:55)

Taleren vil ikke at de skal gå ned på veien. Men siden setningen er formet negativt, uttrykker vel faktisk et håp om å få rett. Det at setningen er formet som et spørsmål med vel, betyr ikke at det nødvendigvis må leses som det. I dette tilfellet har det mer en betydning i retning av en anmodning.

(5) heller mer i retning av det latterliggjørende:

(5) "Så vanskelig er det vel ikke å slå inn en spiker?"

Det er helt klart at taleren ikke ønsker å få svar på spørsmålet. Hensikten er her heller å gjøre narr av en person som tydeligvis ikke får til det han skulle, og dermed vise sin egen overlegenhet. Hvis partikkelen fjernes her, forsvinner den spørrende tonen, og dermed ganske mye av sarkasmen i uttrykket:

(5a) "Så vanskelig er det ikke å slå inn en spiker."

3.4

Vel kan også brukes til å appellere til handling, be om en tjeneste eller anmode om at noe må bli gjort, slik vi så vidt har vært inne på i forbindelse med eksempel (4):

Uttalt uten spørrende tonefall og gjerne skrevet med utropstegn kan setninger med vel også uttrykke en appell, men mer i form av handling enn et verbalt svar.
(MacDonald 1987:152)

(6) er både en antagelse og en appell til handling. Taleren ber om bekreftelse på antagelsen i form av handling:

(6) "Ja, men hvis du kan lukte Knerten, så kan du vel også finne ham," sa Phillip.
(L&K:75)

I (7) har vi en mer direkte anmodning til handling. Taleren ber tilhøreren om å overta initiativet etter at taleren selv har blitt avbrutt av telefonen:

(7) Vi får vel fortsette der vi slapp, kanskje.
(TAUS:41)

Det er tydelig at partikkelens funksjon er å appellere til tilhører. Hvis vi fjerner vel her, vil ikke utsagnet gi samme inntrykk av at taleren overlater initiativet til den andre part:

(7a) Vi får fortsette der vi slapp, kanskje.

Det regnes for å være høfligere å appellere til folks velvilje enn å gi ordre når man skal få dem til å utføre en handling. Dessuten må man ta hensyn til den sosiale rangordning i samtalsituasjonen. Man kan ikke gi noen en ordre uten å ha den autoritet over vedkommende som tilsier at han må adlyde. Da bør man altså ut fra høflighetshensyn heller bruke et litt spørrende tonefall og et vel.

4.1

Også andre utsagn enn anmodninger kan dempes med vel av høflighetshensyn, for at taleren ikke skal virke for påståelig. Ved å appellere til tilhøreren, viser man at man tror at han har noe å bidra med:

Genom att vädja till en annan persons kunskap, auktoritet, känslor etc., kan talaren t.ex. undvika att verka burdus eller påträngande. Vi kan uppfatta en sats som innehåller väl så att den förmedlar en ursäkt för att talaren gör ett påstående som kan mottas som påträngande eller som negativt av åhöraren.

(Aijmer 1977:213f.)

(8) er et eksempel på hvordan en forfatter bruker vel for å gi inntrykk av usikkerhet ved å appellere til leseren. På den måten viser hun også at hun tror at leseren vet like mye som (eller mer enn) det hun selv vet:

(8) Han hadde aldri sittet oppi en ryggsekk før, og var vel nokså spent,[...].

(L&K:15)

Partikkelen blir på denne måten også et forbindelsesledd mellom den "observerende" forfatteren og leserne. Partikkelen er altså med på å forme forfatterens synsvinkel. Ved å bruke dempere viser hun usikkerhet, og blir

dermed observerende i stedet for allvitende. Ved å bruke en appellerende partikkel skaper hun et fellesskap mellom seg og leseren, så å si bak ryggen på de omtalte personene. Forfatteren unngår en påtrengende allvitenskap, og får leserne med på skapingsprosessen.

4.2

Også når taleren *ikke* er usikker eller ønsker å gi inntrykk av å være det, kan han bruke vel, da som et retorisk middel for å få tilhøreren til å si seg enig. I eksempel (9) snakker taleren om noe hun egentlig er sikker på:

(9) [...] den gangen syntes vi jo de var fine. Skal vi tenke på det i dag så... så vel ikke ut i det hele tatt.
(TAUS:43)

Taleren snakker om gårdsdagens moter. Hun er overbevist om sin egen mening. Hun bruker vel for å appellere til tilhøreren om å si seg enig, ikke fordi hun trenger bekreftelse på det hun sier, men for å trekke tilhøreren med i samtalen. I (10) er taleren også ganske sikker på det han sier, men modifierer likevel med vel for å ikke virke påståelig, og for å trekke motparten med i samtalen:

(10) [...] kanskje ikke så mye i folkeskolen [...], for en er vel litt for liten der til å registrere sånt noe.
(TAUS:36)

I (11) er ikke taleren fullt så sikker. Han prøver å finne fram til hva det vil være nærliggende å snakke om. Han bruker vel til å be tilhører om hjelp til å si fra om han er på riktig vei eller ikke:

(11) Det er vel da kanskje nærliggende å ta det som ikke ligger så langt tilbake i tida.
(TAUS:63)

Uten partikkelen vil dette utsagnet fremdeles vise usikkerhet, men appellen vil bli borte, og usikkerheten mindre:

(11a) Det er da kanskje nærliggende å ta det som ikke ligger så langt tilbake i tida.

5

Det appellative i vel gjør partikkelen velegnet til, i sammenheng med prosodiske variasjoner, å uttrykke forskjellige følelser. Særlig ved plassering finalt i setningen kan vel uttrykke overraskelse, irritasjon og utålmodighet (jf. Heggelund 1981:179f.). Når partikkelen blir brukt i en slik situasjon, ser det ut til at dempingen er helt borte. Appellfunksjonen har overtatt fullstendig.

Følelser som irritasjon, utålmodighet kan lettere uttrykkes når vi har med vel i setningen enn i en tilsvarende setning uten vel. [...] det er lettere å formidle forskjellige følelser ved forskjellig tonefall og adverbialet vel i setningen.

(MacDonald 1988:27)

I (12) og (13) er vel brukt på denne måten. I (12) er indignasjonen ganske sterk, noe vi kan se både av vels finale posisjon og av utropstegnet som markerer emfase. I (13) går irritasjonen ut over intervjueren som kan finne på å stille slike dumme spørsmål:

(12) Det vet jeg vel!

(13) De som er gjenger, de er vel sammen utafor skolen òg, de.
(TAUS:90)

Partikkelen brukes her til å uttrykke utålmodighet og irritasjon, og, i (13), til å appellere til tilhøreren om å ikke stille slike håpløse spørsmål. Dette er en selvfølge, noe som selv voksne burde forstå. Sammenhengen med den appellative bruken av vel tør være åpenbar: Taleren ber tilhøreren om å gjøre noe med irritasjonsmomentet.

6.1

Eriksson viser til at i hans materiale virker det som om at vel kan markere en innvending, uten å markere usikkerhet. Også i slike tilfeller kan det se ut som om appellfunksjonen overskygger dempingsfunksjonen helt. Eriksson finner

de fleste av disse i gruppen av innvendinger som ikke fører inn ny informasjon i diskusjonen. De er ofte slike som vi bruker når vi føler oss misforstått eller undervurdert. Ved å bruke partikkelen appellerer taleren til tilhørerens samarbeidsvilje og fornuft:

Väl har inte funktionen att uttrycka förbehåll, utan markerar att talaren vill att mottagaren skall inse det faktum som yttrandet gäller. (Eriksson 1988:100)

Dette er nært beslektet med det MacDonald omtaler som å uttrykke irritasjon og utålmodighet (jf. ovenfor). I (13) brukes vel som uttrykk for indignasjon, og som en appell til motparten om å ha litt større tiltro til sitt publikum:

(14) Det forstår vel jeg også, det!

6.2

Vel kan også markere innvendinger på en annen måte. Ved å modifisere et utsagn med vel kan man signalisere at det kommer en innvending etterpå i form av en men-setning. Her er det dempingsfunksjonen som blir hovedsaken, det appellative ved partikkelen blir borte. Det som på denne måten blir modifisert med vel, er bakgrunnskunnskap for den innvendingen som kommer etter. Bakgrunnskunnskapen må dempes for at den ikke skal ta oppmerksomheten fra hovedsaken, nemlig den innvendingen som kommer etterpå..

Väl används här koncessivt och signalerar underliggande invändningar som kommer i form av de men-inledda meningarna. (Eriksson 1988:102)

I (15) blir bakgrunnsinformasjonen dempet med vel, også for å vise usikkerhet, men mest for å vise at den usikkerheten ikke er vesentlig:

(15) Det var vel ikke helt ufarlig, men..., tenkte nå ikke så mye på det. (TAUS:40)

Hovedpoenget for taleren er ikke å snakke om hvor farlig det var, men hvor tankeløse de var. Derfor demper han den minst viktige delen av utsagnet med vel, slik at vektleggingen blir klar.

7.1

Vel kan også uttrykke at taleren ikke sitter inne med nok informasjon til å kunne oppfylle konversasjonsmaksimen om relevans (jf. Grice 1975). Den usikkerheten som partikkelen viser til, trenger altså ikke nødvendigvis å gjelde det som faktisk blir sagt; man kan også være usikker på det som mangler, eller på om svaret er tilstrekkelig, taleren vet m.a.o. ikke om han vet nok. "Här signalerar väl [...] att talaren inte har någon exakt kunskap om [et saksforhold]" (Eriksson 1988:102). I (16) er intervjuobjektet blitt spurt om hvordan jentene kledde seg i hans ungdom. Han er ikke helt sikker på hva intervjueren er ute etter, og modifierer derfor svaret sitt med vel:

(16) [...] de gikk vel med skjørt og ... i alle fall gikk de ikke i lange bukser, det var helt sikkert.
(TAUS:38)

Hvis tilhøreren er ute etter mer utfyllende opplysninger, er ikke taleren i stand til å gi dem. Denne usikkerheten understrekes ytterligere med å henge på den siste påstanden: 'dette er det jeg er helt sikker på'. Partikkelen brukes altså her til å vise usikkerhet m.h.t. hva intervjueren vil, vise at taleren ikke har nok opplysninger å gi, og appellere til tilhører om å klargjøre situasjonen.

7.2

På samme måte kan vel brukes når taleren riktignok kan gi fulle opplysninger, men ikke vil. Partikkelen kan bli et signal om at 'dette vil jeg ikke snakke om'. Reservasjonen kan ha mange årsaker. Én kan være at det som sies er såpass kjent for taleren at han egentlig synes det er unødvendig å snakke om det:

[Her] uttrykker väl lågt engagemang kanske till och med ett slags självklarhet. Man skulle kunna byta väl med ju utan att betydelsen nämnvärt ändras.
(Eriksson 1988:102)

(17) er et eksempel på dette. Usikkerheten er der fremdeles, men partikkelens hovedfunksjon her er å appellere til tilhøreren om bekreftelse på at dette er selvsagt:

(17) Jeg kan ikke si at jeg husker noe særlig av at det var noe kveldsmåltid, men det var det vel.
(TAUS:48)

Også (18) har mye av den samme klangen. Appellen forsterkes her muligens noe ved at partikkelen gjentas:

(18) [...] men ellers så var det vel de vanlige lekene vel, som vi har hatt her [...]
(TAUS:40)

Eksempel (13) (se ovf.) har selvfølgelig også denne betydningen i tillegg til indignasjonen. Vi kan si at taleren her antar at noe er selvsagt, og ber om bekreftelse på det.

8

Usikkerheten hos taleren trenger ikke være av faktisk art. Også i vurderinger og normative utsagn kan taleren modifisere med vel for å si ifra at han ikke er sikker på at han har rett, og på den måten be tilhøreren om å enten si seg enig eller å korrigere.

Eriksson (1988:103) påpeker også at når vel modifiserer ytringer som i seg selv uttrykker antagelse, får partikkelen nærmest en forsterkende virkning. Det virker naturlig å anta at han mener at partikkelen virker dempende på vagheten i uttrykket, snarere enn forsterkende på proposisjonsinnholdet.

(18) Jeg antar vel at han var der.

(18a) Jeg antar at han var der.

Etter det Eriksson sier skulle en sammenligning mellom disse to gi som resultat at taleren er sikrere i (18) enn i (18a). Dette er på ingen måte klart. For meg ser det ut som om den umodifiserte setningen allikevel er den sikreste. Enten beror dette på at svensk og norsk er forskjellige på dette området, eller også har Eriksson funnet fram til et unikt eksempel på at vel bare demper hoved verbet i setningen, og altså ikke opptrer som setningsadverbial. Det mest trolige er allikevel at vi simpelthen har ulik språkfølelse, eller sitter inne med forskjellig "competence", på dette punktet.

9

For å konkludere kan vi si at vel er en alter-orientert eller mottaker-orientert demper. Det vil si at den alltid inneholder både et dempende og et appellerende betydningselement. Hvilket av disse elementene som er mest fremtredende, avhenger av situasjonen. Appellen er på sitt sterkeste når partikkelen brukes til å stille direkte eller retoriske spørsmål og til å be tilhøreren om å gjøre noe. Det er også det appellative ved vel som er sterkest fremtredende når partikkelen brukes til å uttrykke følelser som irritasjon og utålmodighet.

Demperen vel kan brukes ved saklig usikkerhet eller når taleren er usikker på situasjonen eller sine egne vurderinger. Den kan også brukes for å virke mindre påståelig, og altså mer høflig. I tillegg kan vel brukes for å dempe et premiss for en innvending, slik at innvendingen blir stående som hovedsaken i utsagnet.

Det som er vesentlig her, er at uansett bruk, uansett hvilken av de to hovedbetydningene som er overskyggende i hvert enkelt tilfelle, vil begge bestandig være underliggende, slik at et utsagn modifisert med vel alltid vil gi en følelse av appellerende usikkerhet.

6: *Visst*

1

Visst er kanskje den av modalpartiklene som har funksjoner som det er lettest å avgrense. Fretheim (1981:92) kaller den en objektiv demper, m.a.o. en demper som verken er avsender-orientert (som nok) eller mottaker-orientert (som vel), men som bare har innvirkning på selve saksinnholdet. Han angir partikkelens hovedinnhold slik:

Visst forutsetter [...] at utsagnet refererer en objektiv iakttagelse som gir grunnlag for å trekke en forsiktig konklusjon, eller informasjon som stammer fra en annen person.
(Fretheim 1981:91)

2.1

Det første Fretheim peker på her, er det Heggelund kaller "inferensmodalitet" (1981:190). Partikkelen markerer at "påståendet är resultatet av observation" (Aijmer 1979:10). I eksempel (1) er visst brukt på denne måten:

(1) Lillebror tenkte så det spraket. [...] da det ikke var flere brødstykker igjen på tallerkenen hans, hadde han visst tenkt nok, for der grep han fatt i en stokk som stod ved siden av sengen og dunket i gulvet.
(L&K:97)

Den delen av utsagnet som er modifisert med visst, er en slutning som fortelleren har tatt ut fra "observasjon". Den observerende fortelleren ser at Lillebror gjør noe ut av tankene sine, han dunker i golvet, og tar på den måten kontakt med omverdenen. (Han er syk og ligger i andre etasje, dunking er den måten han får kontakt på.) Partikkelen markerer at den modifiserte delen av utsagnet er en slutning, tatt på de premissene som blir forklart etterpå. Det ser ut til at det er vanlig ved slik bruk av visst å også angi premissene. I alle eksemplene på slik bruk av partikkelen i mitt materiale er det også angitt hvilke observasjoner som ligger til grunn for den "forsiktige konklusjonen" som er trukket i den modifiserte setningen. Slik gir bruken av visst også taleren mulighet til å trekke seg fra påstanden hvis det skulle vise seg at enten slutningen eller premissene ikke holder.

2.2

Den andre funksjonen Fretheim omtaler, er å markere annenhåndsinformasjon, d.v.s. at taleren ikke selv er kilde for proposisjonsinnholdet i utsagnet:

[...] man opplyser [ved hjelp av visst] om at man har andre kilder for det man forteller. På den måten kan man ikke bli holdt ansvarlig for det saklige innholdet.
(MacDonald 1987:147)

Heggelund kaller dette "rapportmodalitet" (1981:189). I (2) brukes visst for å markere at påstandsinholdet er annenhåndsinformasjon:

(2) ... hun bor i (stedsnavn), eller - ja - (stedsnavn) heter det visst.
(TAUS:68)

Taleren er ikke riktig sikker på hva stedet heter, og bruker visst for å si ifra om at det er fordi hun bare har hørt om stedet av andre.

Denne påvisningen av andre kilder kan også ha en annen hensikt, nemlig nettopp å fortelle at man *har* andre kilder for det man sier, m.a.o. at påstanden ikke er tatt rett ut av løse lufta:

Visst og visstnok kan også gi den informasjon at Kari [d.v.s. taleren] har sine opplysninger fra ett eller annet hold.
(MacDonald 1987:147)

Taleren i (3) bruker partikkelen for å vise nettopp dette:

(3) De nye naboene slår visst barna sine.

Samtidig som taleren her trekker seg fra ansvaret for påstandens riktighet, sier han klart ifra om at dette ikke er noe han har funnet på på egen hånd. Slik kan demperen visst også bidra til å gjøre et utsagn mer troverdig, og, i en sammenheng som dette, skjule kilden samtidig som den viser til at kilden eksisterer.

2.3

Både vissts rapportmodalitet og inferensmodaliteten kan i tillegg brukes til å ironisere over personer og utsagn. Ved å bruke tonefallvariasjoner kan et uttrykk modifisert med visst gi uttrykk for hvor tåpelig taleren mener det omtalte utsagnet er. Han kan også trekke lite fordelaktige slutninger om de personene som har uttalt dem. (4) og (5) er eksempler på dette:

(4) Han skal visst være snill.

(5) Hun tror visst hun er noe spesielt, hun.

I (4) er det det rapporterte utsagnet det ironiseres over, og den som har uttalt det blir bare indirekte latterliggjort. (5) er en slutning om en person på grunnlag av det som vedkommende har sagt eller gitt uttrykk for på andre måter.

3

I tillegg til de to funksjonene som Fretheim nevner, brukes visst også i en tredje sammenheng. Det er når taleren uttaler seg om noe han har gjort, hørt eller observert på et tidligere tidspunkt, og vil reservere seg m.h.t. om han husker rett:

I eksempelsatsen jag lade visst pengarna på bordet är visst en markör för det faktum att talaren erinrar sig något.
(Aijmer 1979:10)

Aijmer går kanskje ikke langt nok her. I denne eksempelsetningen gir taleren ikke bare uttrykk for at han "erinrar sig något", men også for at han ikke stoler helt på hukommelsen sin, og dermed ønsker å frasi seg ansvaret for påstandens gyldighet. Taleren i (6) stoler heller ikke helt på at han husker rett:

(6) Men nei, det var visst det som het å mase.
(L&K:37)

Selv om det i dette tilfellet kanskje like mye er uttrykk for at han ikke *ønsker* å ha rett? Taleren ser i hvert fall tilbake til den gangen da han lærte hva det

ville si "å mase". Ut fra denne lærdommen trekker han den konklusjonen at "det" i denne situasjonen også er å mase. Dermed er vi tilbake til utgangspunktet, inferensmodaliteten, der taleren trekker en konklusjon ut fra usikre premisser. Forskjellen her er altså at premissene kommer fra talerens egen hukommelse, ikke fra observasjon.

4

Konklusjonen må bli at visst uttrykker at det modifiserte utsagnet er en slutning som er tatt på et grunnlag som taleren ikke helt tør stole på, enten det er andres utsagn, egne observasjoner eller hukommelsen. Partikkelen uttrykker en såpass sterk reservasjon at taleren ikke trenger å stå til ansvar for at proposisjonsinnholdet stemmer med virkeligheten. Han kan til og med uttrykke motvilje mot å godta den modifiserte påstanden,

De nevnte uttrykkene [bl.a. visst og visstnok] informerer så tydelig om at det man sier er et referat, at man selv kan gå imot saksopplysningen.
(MacDonald 1987:146)

slik som i eksempel (7),

(7) Det er det visst egentlig ikke lov til [...].
(TAUS: 79)

der det eneste vi venter oss som påfølgende kommentar ville være noe i nærheten av "men det gir jeg blanke i".

7: *Nok*

1.1

Modalpartikkelen nok brukes som en demper, d.v.s. at den brukes til å si ifra om at taleren ikke er helt sikker på det han sier. Partikkelen er subjektiv, d.v.s. at den brukes til å dempe subjektive antakelser. Nok kan altså ikke brukes til å vise at eventuelle feil er andres (som visst), eller til å be tilhører om hjelp (som vel).

Karin Aijmer definerer demperen nog slik:

Då nog är obetonad och placerad efter verbet är det en partikel. I den funktionen uttrycker nog attityden osäkerhet.
(Aijmer 1979:8)

Som med andre dempere, betyr det at partikkelen uttrykker usikkerhet, også at den uttrykker en viss grad av sannsynlighet. Heggelund mener at nok uttrykker "högare grad av visse enn vel" (Heggelund 1981:182). Også Eriksson mener at partikkelen uttrykker "hög sannolikhet" (Eriksson 1988:109). MacDonald (1988:28) mener nok kan bety omtrent det samme som sannsynligvis, men at nok kan virke mer subjektiv. Her er hun på linje med Fretheim, som kaller nok en "ego-demper" (jf. Fretheim 1981)

1.2

Nok tilsvarer på mange måter vel, men har motsatt orienteringsretning. Begge er dempere, men der vel er appellativ, er nok subjektiv. Nok vil derfor aldri brukes til å be mottaker om hjelp. Partikkelen uttrykker i seg selv at taleren vet at mottaker vet like lite som ham selv:

Det ligger ingen appell til adressaten i en talehandling som er modifisert av nok. Den talende kan ty til nok fordi han mener at ut-sagnet ellers ville virke for kategorisk.
(Fretheim 1981:87)

1.3

Det at nok er subjektiv, forklarer det faktum at partikkelen overhodet ikke er brukt i TAUS. Intervjuobjektene der er aldri subjektivt usikre på det de sier: det er deres liv og minner det er snakk om. De kan allikevel bruke andre dempere for å vise usikkerhet på andre plan, uten at dette tilsier subjektiv usikkerhet: De kan være usikre på slutninger, observasjoner, hukommelse og annenhåndsinformasjon, og bruke visst for å vise dette. Og de kan bruke vel av høflighetshensyn eller fordi de er usikre på situasjonen.

1.4

Det er altså to forhold en må ha i bakhodet når en skal se videre på hvordan nok brukes: den er en *demper* og den er *subjektiv*. Også her er det snakk om glidende overganger, fra det totalt subjektive til det rent dempende.

2.1

Heggelund påpeker at nok kan brukes til å oppmuntre og overtale noen om noe som skal skje i framtida. Dette rimer egentlig dårlig med en dempers antatte funksjoner, mens det stemmer med det antatt subjektive ved partikkelen. Det ser nemlig ut til at nok stort sett brukes slik når en skal overtale tilhøreren uten å ha rasjonelle argumenter å komme med. Heggelund kaller dette "affektiv partikkelbruk", der det "subjektivt-emosjonelle" overskygger det dempende ved partikkelen.

(1) "Vi blir nok snart friske," sa Knerten.
(L&K:95)

(2) "Det skal nok gå."
(L&K:83)

(1) og (2) er eksempler på denne formen for 'forsikring' med nok. Det kan se ut til at det ved slik bruk av partikkelen er like mye taleren selv som tilhøreren som skal overbevises, noe som tyder på at dempings-funksjonen skinner igjennom tross alt. Taleren er altså ikke så sikker som han gjerne vil være.

2.2

En annen form for "affektiv" bruk av nok er når betydningen nærmer seg 'dessverre':

- (3) "Jeg liker å kjøre buss," sa Knerten. "Kan vi ikke gjøre det i hele dag da?"
"Nei, det kan vi nok ikke," sa Lillebror.
(L&K:48)

Her er taleren sikker på det han sier. Partikkelens dempende funksjon er helt overskygget av den "subjektivt-emosjonelle". Men også her gir partikkelen et inntrykk av at taleren må prøve å overbevise seg selv: selv om han vet at det han sier er riktig, så har han mest lyst til å kjøre buss hele dagen, han også!

3

Også når nok brukes til å dempe mer alminnelige antakelser, virker det som om mye av dens funksjon er å vise at taleren må overbevise seg selv i tillegg til mottakeren. Den subjektive dempingen har altså som funksjon å si ifra om at 'dette bør stemme, men jeg er ikke 100% sikker':

- (4) Phillip ville aldri bokse til Lillebror for ordentlig hvis han var våken, men sånn i halvsøvn var det ikke sikkert, og da ville han nok bli fryktelig lei seg etterpå når han ble våken.
(L&K:72)

I (4) ser vi et eksempel på en slik antakelse. Senderen prøver å overbevise både seg selv og mottakeren om at det som sies, stemmer, på grunnlag av at det burde være slik, hvis alt gikk riktig og rettferdig for seg.

Det subjektive i nok i slike "alminnelige" antakelser, viser at taleren selv tar ansvar for den antydningen han gjør. "Den som benytter seg av partikkelen nok, demper riktignok sitt utsagn, men tar forøvrig selv det fulle ansvar for utsagnet." (Fretheim 1981:88). En slik antakelse kan omhandle andres følelser, egen framtid eller være slutninger. Fellesnevneren for dem er at de alltid inneholder et element av å *burde* stemme, enten på logisk eller moralsk grunnlag.

(5) Det huset var nok nytt, for det var ikke malt ennå [...].
(L&K:5)

(6) "Snekkeren er nok ikke redd for å gå i mørket," sa Lillebror.
(L&K:62)

(7) "Bare vent til juleferien," sa mor. "Da skal vi nok kose oss."
(L&K:104)

I disse eksemplene brukes nok til å dempe forskjellige typer antakelser. De har lite til felles annet enn det at taleren venter at de skal stemme. Mer enn med andre dempere er det altså snakk om noe som er ventet, ut fra et mer eller mindre logisk grunnlag, det er ikke bare snakk om tro.

4

Nok kan (som vel) brukes til å forberede mottaker på innvendinger. Dette er særlig tilfellet med det svenske, initiale nog og de tilsvarende norske, sammensatte uttrykkene, men også når partikkelen er brukt som *demper* i midtfeltet, kan den ha denne funksjonen:

(8) [...] og det gjorde nok far også, men han måtte liksom titte en gang til [...].
(L&K:102)

Nok brukes her utvilsomt som demper: Partikkelen viser usikkerhet mht. til de faktiske forhold. Som i tilsvarende bruk av vel, får partikkelen her en betydning i retning av at 'jeg antar at det er sånn (eller kanskje heller 'det bør være sånn'), selv om enkelte forhold antyder noe annet'. Det er altså ikke "fakta" som skal bestrides, heller andre omliggende forhold. I tillegg brukes partikkelen til å dempe ned det som bare er bakgrunnsinformasjon for hovedsaken, nemlig innvendingen som kommer etterpå.

5

Nok kan også brukes som en *forsterker* som sier fra om kommende innvendinger, men på norsk bruker vi likevel heller de sammensatte formene rett nok og riktignok for å klargjøre denne betydningen. Vi kan nemlig ikke plassere nok initialt, slik svenskene gjør, for å vise at partikkelen er brukt på

denne måten. Hvilken betydning den svenske partikkelen får, er dermed avhengig av kontekst, ordstilling og prosodiske forhold. Når nok fungerer som forsterker, presupponerer partikkelen at påstanden er sann (jf. Heggelund 1981:182), noe demperen nok ikke gjør. Fordi nok også brukes som forsterker, blir sammenhengen med det homonyme adverbet med betydningen 'tilstrekkelig' klarere i svensk enn i norsk (jf. Borgstam 1977), hvor vi må gå veien om sammensatte uttrykk som rett nok og riktignok for å se den.

Også på norsk kan nok brukes i betydningen riktignok. Den vil allikevel aldri stå i forfelt, slik den gjør på svensk. I denne betydningen vil nok alltid brukes til å forutsi en innvending:

(9) "Men de har jo ikke vinduer, jo." [...]

Jo, det var nok vinduer her, men nå var lemmene slått for.

(L&K:108)

Som i eksemplet over er partikkelen her brukt til å dempe en påstand til fordel for innvendingen mot den, som kommer i den men-innledete setningen. Forskjellen er at partikkelen ikke viser til noen saklig usikkerhet i forbindelse med påstanden. I tillegg har nok i dette eksemplet en tendens mot likevel. Dette beror antakelig på sammenstillingen med det motsigende jo.

6

Nok brukes også i en annen sammenheng nærmest i betydningen burde (jf. ovf. pkt. 3), nemlig i utsagn som oppfordrer til handling, eller kanskje heller til en bestemt måte å gjøre noe på. Fretheim mener at: "Interessant nok vil heller ikke nok kunne forbindes med usikkerhet i slike sammenhenger." (Fretheim 1981:93). Det ser altså ut til at partikkelens subjektivitet her overskygger demperen nok.

(10) Han fikk nok klatre ned fra stolen og se ordentlig etter.

(L&K:20)

I (10) brukes partikkelen ikke som en demper, men som en 'oppfordrer', et ord som brukes til å understreke at det ville være logisk eller moralsk riktig å

gjøre tingene på den måten som antydes. Samtidig er det klart at dempingsfunksjonen er der i bakgrunnen. Man kan aldri være helt sikker på at en oppfordring vil bli fulgt opp. Legg merke til at selv om et slikt utsagn står i fortid, gjør partikkelen at handlingen som omtales er i framtid i forhold til konteksten.

7

Nok er altså en subjektiv eller ego-orientert demper. Som med vel varierer vektleggingen av de forskjellige betydningselementene med situasjonen. De to viktigste elementene ser ut til å være at 'det *bør* være sånn som jeg sier', og at taleren prøver å *overbevise seg selv*. Disse to betydningene er underliggende ved all bruk av *demperen* nok.

Det fins også en *forsterker* nok, som bare brukes til å forberede mottaker på innvendinger. Den er nært beslektet med uttrykk som rett nok og riktignok og det svenske, initiale nog, som igjen har sammenheng med nok i betydningen 'tilstrekkelig'.

8: Nå

1.1

Modalpartikkelen nå brukes ifølge Fretheim (1981:95) som forsterker. Heggelund plasserer derimot ikke denne partikkelen inn på noen sannsynlighets-skala, dvs. at han ikke går inn på om partikkelen uttrykker noe om sannhetsverdien i den modifiserte proposisjonen. Han er mer opptatt av at partikkelen kan "signalisera eit emosjonelt innhald" (1981:185). Det går likevel fram av de eksemplene han bruker at den fungerer mer som en forsterker enn som demper. Andersen er opptatt av modalpartiklens tekstkonstituerende eller tekstbindende funksjon, en funksjon som absolutt er klarest hos forsterkerne. Nå er med i hans utvalg av eksempler på tekstkontituerende partikler, og viser de samme egenskapene på dette området som andre forsterkere, f.eks da.

På dette grunnlaget må det være rimelig å anta at nå er en forsterker. Det vil si at den brukes til å modifisere et utsagn for å si ifra om at taleren er sikker på det han sier.

1.2

Nå er nærmest ego-orientert (for nærmere definisjon Fretheim 1981 og kapitlet om nok, ovf.), og kan inneholde et visst element av trass. Den er på mange måter en parallell til demperen nok. Også med nå må de forskjellige funksjonene spres over en gradert skala fra ren forsterking til ren subjektivitetsmarkering. I tillegg har partikkelen funksjoner som ser ut til å være særmerket for forsterkere, nemlig deres argumentative bruk og deres funksjon som tekstbindere.

1.3

Det er altså to ting en spesielt må se på når det gjelder nå: Den er en *forsterker* og den er *ego-orientert*. Disse to sidene av nås betydning kan overskygge hverandre i større eller mindre grad, men hypotesen her blir at de begge alltid, om enn til tider nærmest umerkelig, vil være til stede ved bruk av modalpartikkelen nå.

2.1

En taler som bruker modalpartikkelen nå, forholder seg ikke lenger nøytral til det omtalte saksforholdet. Nå brukes som forsterker når gode argumenter taler imot saksopplysningene i det modifiserte utsagnet, og taleren vil påpeke sin egen sikkerhet når han motgår disse. Dermed forsikrer han mottakeren om utsagnets gyldighet. Torben Andersen forklarer nås 'trass-element' på denne måten:

Ligesom da signalerer nu, at q implicerer negasjonen af p. Men i modsætning til da signalerer nu ikke at A ved at q men måske snarere at A netop ikke ved eller kunne vide at q. [...] at p ikke behøver være den ordrette proposition, men også kan være en proposition som indirekte kommunikerer via p.
(Andersen 1982:90)

Med andre ord signalerer nå at den modifiserte setningen er sann på tross av foregående argumenter, uttalte eller underforståtte. I motsetning til utsagn modifisert med da innfører utsagn med nå informasjon som antas å være ny for mottaker. Innvendingen er altså talerens subjektive mening, ikke noe han antar er allment kjent.

(1) "Å-ja," sa mor. "Det glemte vi jo rent. [...] men det måtte du nå få lov til i alle fall. [...]"
(L&K:46-47)

Eksempel (1) viser denne subjektive forsterkningen. Lillebror har fått streng beskjed om ikke å forstyrre, men han er ikke større enn at han må ha hjelp når han skal på do. Den modifiserte setningen går altså imot den beskjeden som tidligere er gitt, og for at mottaker skal være helt trygg på at dette stemmer, forsterkes utsagnet med nå. Det er også tydelig at taleren i dette tilfellet ikke regner med at mottaker skulle ha skjont dette sjøl, for i så fall ville utsagnet heller vært modifisert med da.

2.2

Også i en skjønnlitterær tekst vil bruk av nå vise at fortelleren ikke er nøytral i forhold til stoffet. Bruk av denne partikkelen kan altså være et virkemiddel

for å vise at fortelleren ikke er en nøytral utenforstående observatør. Dette virkemiddelet kan ofte brukes for å skape samhørighet mellom forteller og leser.

(2) Det gikk nå så som så med den styringen til Lillebror. De skjente fra den ene veikanten til den andre [...].
(L&K:109)

Eksempel (2) viser hvordan det fellesskapet forfatteren skaper mellom seg selv (eller fortelleren) og leseren, går på bekostning av en omtalt tredjeperson. Ved å utelate partikkelen kan setningen nærmest oppfattes som en nøytral observasjonsrapport. Når partikkelen er med, gir den utsagnet en subjektiv farging som ingen objektiv skildring kan ha.

3.1

Nå kan også brukes til å vise undring. I slike tilfelle kan det virke som det forsterkende betydningselementet er trengt i bakgrunnen til fordel for det subjektive, emosjonelle, ego-orienterte. I tillegg til at undring i seg selv er subjektivt, kommer også partikkelens element av motsigelse inn i bildet. Enhver situasjon som fører til undring, vil i seg selv være en motsetning til det som var ventet. Betydningen er noe i retning av 'tenk at det går an!'

(4) Vi hadde to timer å ro til skolen. Ja, ja, vi greide nå det òg.

Taleren i (4) er forundret over sin ungdoms utholdenhet, det at de faktisk greide det, og bruker nå til å vise denne undringen.

3.2

Der nå kan brukes til å vise undring, kan den også ofte være uttrykk for lavt engasjement. Utgangspunktet er undring over sin egen uvitenhet, men i grunnen er man ikke særlig interessert i problemstillingen. En liten antydning av protest mot sin egen dårlige hukommelse kan vi allikevel spore.

(5) [...] om det nå kunne være i bryllupspresang til foreldrene mine eller hva det var [...].
(TAUS:46)

Taleren i (4)- snakker om gjenstander som fantes i hans barndomshjem. Han føler på at han burde hatt greie på det han snakket om. Derfor modifierer han utsagnet med nå for å vise sin undring, ikke først og fremst over saksinnholdet, men over det faktum at han ikke husker. Men egentlig interessert i å få vite de faktiske forhold er han ikke, engasjementet er for lavt.

3.3

Nå brukes også når undringen tar form av spørsmål. Partikkelen markerer da at spørsmålet er stilet til taleren selv. Disse spørsmålene er ofte retoriske, brukt for å skape kontakt eller unngå pinlig taushet. De kan brukes til å innlede en samtale mellom ukjente:

(5) Lillebror nikked til ham et par ganger, og var veldig blid i fjeset. Den gamle snekkeren så lenge på ham, og så sa han: - "Hva er nå dette for en kar?"
(L&K:45)

Lillebror og snekkeren har så vidt truffet hverandre før, så snekkeren vet trolig hvem han har foran seg. Spørsmålet blir brukt for å la Lillebror få overtaket ved å kunne forklare ham det en gang til. Igjen er partikkelens betydning omtrent 'dette er noe jeg burde vite'.

Selv om nå brukes til å uttrykke undring, betyr det altså ikke at den fungerer som demper. Det er det ego-orienterte i partikkelens betydning som kommer fram her, og om den ikke forsterker innholdet vesentlig, kan man heller ikke si at den demper det.

4.1

Nå er en partikkel som inngår i tekstbindingsapparatet, noe som ser ut til å være et fellestrekk ved forsterkene. Den opptrer ofte i kombinasjon med andre tekstbindere, og forsterker dermed bindingen både til forutgående argumentasjon og til utenomtekstuell, underforstått argumentasjon.

[...] deres [modalpartiklernes] funksjon er at signalere hvorledes den pågældende ytrings propositionelle indhold er relevant i forhold til den foregående replik.
(Andersen 1982:86)⁶

Det er klart at nås tekstbindingsfunksjon har nær sammenheng med den argumentative eller trassige betydningen partikkelen har. I og med at partikkelen brukes til å uttrykke protest, viser den sammenhengen til den delen av teksten eller diskursen som det modifiserte utsagnet protesterer mot gyldigheten av. Det kan, som tidligere nevnt, både gjelde uttalte og underforståtte argumenter:

(6) "Dere får ikke gå herfra før dere har fått en liten kake," sa tante Rundtomkring, "ellers bærer dere julen ut for meg, og jeg vil nå helst at den skal vare til trettende dag iallfall."
(L&K:113)

(7) "Å ja-ha," sa Phillip. "Jeg har hatt skolekjøkken, jeg. Jeg kan godt lage middager og allting."
"Ja takk," sa mor. "Vi får nå se. [...]"
(L&K:32)

I eksempel (6) ser vi at nå er med på å binde til et tidligere uttalt argument, det at de kan komme til å bære julen ut for henne. Bindingen forsterkes ved bruk av pronominalisering (julen – den). I (7) er det argumentet som det protesteres mot underforstått. Mor har nemlig ikke særlig tro på Phillips antatte kokekunst, som han selv tar for gitt. Samtidig som partikkelen protesterer mot det underforståtte, binder den de to replikkene sammen og skaper en dialog i stedet for to løsrevne brokker. Både i (6) og (7) er partikkelen i kraft av sin protest altså en viktig del av tekstbindingen.

4.2

Denne tekstbindende funksjonen kan også være viktig for å "aktivere tilhøvet til mottakaren" (Heggelund 1981:185). Ved å binde replikker sammen (som ved eksempel (7)) skapes verbal samhandling. Ved å bruke nå viser taleren at

⁶Andersen har bare med forsterkere i sitt utvalg av modalpartikler. Jeg kan derfor i utgangspunktet ikke regne med at det han sier, også gjelder for demperne.

han gjerne vil se en sammenheng mellom samtalepartnerens uttalelser og sine egne, selv om de kan virke motstridende:

“Modalpartiklerne er med til at vise, hvordan hver replik forholder sig til den foregående replik, og dermed også, at den er en meningsfuld reaktion på denne.”
(Andersen 1982:88)

5

Nå kan i trykksterk stilling (som regel initialt eller enkeltstående) også brukes som intereksjon, og uttrykker da overraskelse. At intereksjonen uttrykker overraskelse, betyr at den markerer at noe er annerledes enn ventet, akkurat som partikkelen uttrykker at noe er eller skal bli det når den modifierer en påstand. At nå også kan brukes til å stille spørsmål (også helst initialt eller enkeltstående), er kanskje ikke så rart når vi har sett at det kan brukes til å vise overraskelse. Når nå brukes som spørreord, inneholder det i tillegg til sitt spørrende element også et element av ‘mas’, noe litt trassig, som kanskje kan ses i sammenheng med partikkelens element av protest eller trass.

“Nå!”

“Nå, det må jeg si!

“Nå?”

“Nå, hva blir det til?”

I alle disse eksemplene er nå trykksterkt, og kan dermed ikke kalles en partikkel. Det kan imidlertid se ut til at en del av partikkelens betydning har et visst slektskap med av bruken av nå som intereksjon og spørreord. Samtidig er det klart at disse to er beslektet med tidsadverbet nå. Disse to funksjonene kommer altså i en mellomstilling mellom nå som partikkel og som tidsadverb.

6

Nå er altså en ego-orientert forsterker. Den uttrykker trass og undring, samtidig som den sier fra om at det som sies er talerens subjektive mening. Et utsagn modifisert med nå vil aldri kunne brukes til å trekke inn tilhøreres forhold til innholdet i utsagnet eller til taleren. Talerens forhold til tilhøreren,

og ikke minst det han kan ha sagt tidligere, derimot, er av det denne partikkelen markerer. Partikkelen inngår i tekstbindingen, den viser sammenhengen mellom utsagn som ellers kan virke motstridende, ved hjelp av sitt trass-element. Nå kan også brukes trykksterkt som interjeksjon eller til å stille spørsmål, og disse funksjonene ser ut til å være beslektet med bruken av nå som partikkel.

9: Jo

1.1

Modalpartikkelen jo viser til at proposisjonsinnholdet i utsagnet er kjent, og fungerer dermed som en forsterker. Karin Aijmer har i sine to artikler om modalpartikler gitt partikkelen jo to forskjellige grunnbetydninger. I "Partiklarna ju och väl" (1977) skriver hun at "Den modala partikeln ju uttrycker talarens åsikt att något är självklart" (s. 206). I den andre artikkelen (Aijmer 1979) har ju fått en litt annen definisjon: "Ju har den pragmatiske funksjon att syfta på redan känd information" (s.17). Forskjellen er ikke stor, og det kan kanskje virke pedantisk å legge vekt på den. Det jeg vil poengtere, er at begge definisjonene har sin berettigelse. Min hypotese er at jo har som grunnbetydning eller hovedfunksjon å markere at det som blir sagt enten er *selvsagt* eller *kjent*. Imidlertid brukes partikkelen også i tilsynelatende helt andre hensikter. En av mine oppgaver må bli å se på hvordan bruken av jo forholder seg til de antatte grunnbetydningene eller -funksjonene.

1.2

Grunnbetydningene til jo har sammenheng med hvor taleren har sin påstand fra, og med den logiske sammenhengen i utsagnet. Partikkelen uttrykker altså først og fremst noe "objektivt" om utsagnets påstand. Talerens subjektive forhold til det han snakker om har ingen innvirkning på hans bruk av jo, han sier ingen ting om hva han mener om påstanden. Han uttrykker heller ikke noe om forholdet til mottaker med å bruke en slik partikkel. På dette grunnlaget må det være mulig å klassifisere jo som en *objektiv forsterker*, parallelt med Fretheims inndeling av demperne (Fretheim 1981). Jo blir etter denne inndelingen en parallell til demperen visst. Denne parallellen kommer også fram ved at jo er den av forsterkerne som kommer nærmest opp til vissts klare rapport- og inferensmarkering. Men mens vissts oppgave er å vise disse "modalitetene" eksplisitt, sier jo mer om bakgrunnen for det som blir sagt, og kanskje noe om årsaken til at det blir sagt.

1.3

For å trekke klare linjer mellom de to hovedfunksjonene, må *det selvsagte* her defineres for det første som tautologi, og for det andre som den eneste logiske slutningen som kan trekkes ut fra gitte argumenter. Alt annet som vi kaller selvsagt, er i virkeligheten kjent informasjon. For eksempel er det i dagens situasjon (august 1990) *kjent* at Syse er statsminister, men med den parlamentariske situasjonen som gitt premiss er det på ingen måte den eneste logiske slutningen, m.a.o. er det ikke *selvsagt*. MacDonald (1988:24) legger vekt på "felles viten" som et grunnleggende begrep i forbindelse med sin omtale av *jo*s sentrale betydning. Jeg vil si at "felles viten" er et overordnet begrep, i og med at det selvsagte alltid vil kunne forutsettes kjent, mens det kjente ikke nødvendigvis vil være selvsagt.

Denne forskjellen kan også illustreres med et eksempel fra TAUS, der intervjuobjektet er blitt spurt om hvilke måltider de spiste i hans barndom:

(1) [...] men så hadde vi *jo* ordentlig skikkelig skolefrokost, med grovbrød med geitost [...], så da blei det *jo* ikke noe frokost hjemme.
(TAUS:47)

Den første delen av denne ytringen er modifisert med *jo* for å vise til antatt kjent informasjon. Deretter blir den et premiss for den slutningen som kommer etter. Den siste delen blir altså selvsagt ut fra det som er sagt tidligere.

1.4

Ved å bruke *jo* viser taleren at han anser det som nødvendig å si det han sier, selv om han vet at det er kjent eller selvsagt. Når han markerer dette med *jo*, unngår han å gå imot Grices konversasjonsmaksime om relevans (si ikke mer enn nødvendig) (Grice 1975). Man må altså ha en hensikt med å si det kjente eller selvsagte:

Ju kan inte uttrycka självklarhet i den specifika situationen utan att denna självklarhet också implicerar något annat.
(Eriksson 1988:97)

2

Det er klart at selv om noe er kjent, kan denne informasjonen ligge langt tilbake i bevisstheten. Östen Dahl kaller dette "off-stage concepts" (Dahl 1976:39 ff.). For å få disse tingene fram i bevisstheten hos samtalepartneren, få dem "on-stage", må de nevnes. Dette er en situasjon der vi vil bruke jo for å markere at vi regner det vi sier for kjent informasjon. Aijmer sier det slik: "Om ju saknas är åhöraren berättigad til slutsatsen att något är ny information." (1979:18).

I eksempel (2) snakker taleren om hvor mye mindre byen var da hun var ung. For å få fram forskjellen, må hun minne tilhøreren på hvordan det er nå:

(2) Nå må de jo ha trikken helt opp for å gå inn i marka.
(TAUS:40)

Dette anser hun som kjent, men muligens "off-stage", siden hun ikke egentlig er spurt om å gjøre denne sammenligningen. Derfor nevner hun det antatt kjente, og modifierer det med jo.

3.1

Jo brukes blant annet som tekstbindingsmarkør, for å "klargöra sammanhang mellan yttranden" (Eriksson 1988:18). Aijmer (1977:207) peker på at partikkelen kan vise sammenheng bakover i teksten eller samtalen. Heggelund forklarer det slik (1981:178):

(553) a. Du får ikkje gå ut.
b. Det regnar jo.

I (553) markerer partikkelen at det finst eit nærmare samband mellom (a) og (b), ettersom (b) nemner grunnen til at talaren påstår (a). Slektskapen til dei konjunksjonelle adverbiala er slående (jfr. nemleg [...]).

Men partikkelen sier mer enn det. Den sier også at det fins en grunn til å si det allerede kjente "det regnar". Spesifisering av årsak kan altså være en grunn til å nevne det kjente eller selvsagte, og jo blir en markør av kausalsam-

menheng. Aijmer (1977:206) viser i denne sammenheng til en annen av Grices maksimer, nemlig at taleren må ha gode grunner til å si det han sier. Hun mener denne maksimen legger grunnlaget for en slik bruk av jo.

I eksempel (3) kommer forfatteren først med en påstand som hun etterpå angir premissene for:

(3) De jentene var sikkert ikke så veldig langt unna. De var jo ikke så veldig store, de heller, og hadde sikkert ikke lov til å fly på veien alene.

(L&K:22)

Premissene antas å være kjent av leseren og kan derfor modifiseres med jo. Partikkelen brukes samtidig til å markere tekstbindingen sammen med innskuddet "de heller". Ved å stryke innskuddet ser vi at tekstbindingen fremdeles er klar, men hvis vi i tillegg stryker jo, kan vi få visse problemer med å se sammenhengen mellom setningene:

(3a) De jentene var sikkert ikke så veldig langt unna. De var ikke så store, og hadde sikkert ikke lov til å fly på veien alene.

Når jo peker bakover i teksten, står partikkelen oftest i en setning som uttrykker årsak til noe som er sagt tidligere. Både Aijmer (1977) og Eriksson (1988) ser dette som en vesentlig funksjon hos partikkelen. Eriksson går litt videre:

Det förekommer [...] at ju [...] markerar att ett yttrande utgör argument eller förklaring till ett föregående; att ju ersätter en explanativ konjunktion.

(1988:95)

3.2

Eriksson skriver også om hvordan partikkelen kan vise framover i teksten. Utsagnet som modifiseres med jo vil da vanligvis inngå som bakgrunnsstoff for det man egentlig skal si. Dette er en typisk situasjon hvor man kan ha bruk for å trekke fram "off-stage concepts".

Genom ju markerar talaren att han inte lämnat detta ämnet [det han er blitt spurt om], utan att meningen som innehåller ju endast är en del av den bakgrundsinformation han behöver för att uttrycka det åsyftade tankeinhållet.

(Eriksson 1988:97)

I eksempel (4) gir det leddet som er modifisert med jo bakgrunnsinformasjon for det som kommer etter, og klargjør samtidig sammenhengen mellom første og siste ledd i ytringen:

(4) Han syntes så tydelig at den lignet på den hesten han hadde sett kvelden før, men da hadde det jo vært så mørkt, så han hadde ikke sett den så veldig godt.

(L&K:80)

Partikkelen markerer her både at det som sies (at det hadde vært mørkt) antas å være kjent, og at det fins en sammenheng mellom denne påstanden og det som kommer før og etter.

Vi bruker altså jo til å vise kausalsammenheng og bakgrunnsinformasjon. I begge disse sammenhengene modifiserer partikkelen utsagn som inneholder kjent informasjon. Partikkelens funksjon er å vise at taleren er klar over dette, i samsvar med jos grunnbetydning. Dessuten markerer den kjent informasjon, og sammenhengen mellom ytringene.

3.3

Jo kan også angi årsak på en annen måte, nemlig ved selv å bli argument for en slutning. Ved å modifisere et utsagn med jo, kan man påpeke at slutningen er selvsagt ut fra premisser som taleren mener tilhøreren kjenner til, eller burde kjenne til.

[...] ju signalerar att skälet för att åhöraren bör acceptera en viss slutsats är känd för honom.

(Aijmer 1979:17)

Når jo blir brukt slik, i sin andre grunnbetydning, blir partikkelen en bindingsmarkør også til den ikke-tekstuelle konteksten i samtalesituasjonen. I

(5) brukes jo på denne måten. Partikkelen viser at dette er en slutning trukket på premisser som antas å være kjente for leseren ('hester kan bli skremt av fremmede', eller lignende).

(5) Lillebror hadde nesten lyst til å snakke med henne, men han torde ikke. Han kunne jo gjerne skremme hesten, og han kunne skremme henne også, så [...]
(L&K:64)

Hvis jo sløyfes her, mister setningen denne bindingen, og får faktisk omtrent motsatt betydning (p.g.a. den doble betydningen av gjerne):

(5a) Lillebror hadde nesten lyst til å snakke med henne, men han torde ikke. Han kunne gjerne skremme hesten, og han kunne skremme henne også, så [...]

I stedet for "så" vil vi i (5a) vente et 'men', med en forklaring på hvorfor han ikke torde. Partikkelen er altså med på å binde betydningen av en ellers tve-tydig setning ved å binde den til en ikke-tekstuell kontekst.

3.4

Vi ser nå at bruk av jo i de to forskjellige grunnbetydningene gir binding i forskjellige retninger. Når partikkelen brukes til å markere *kjent informasjon* eller "*felles viten*", binder den samtidig til den tekstuelle konteksten den går inn i. Når den brukes til å påpeke *det selvfølgelig*, binder den til samtale-situasjonens ikke-tekstuelle kontekst.

Dette siste blir spesielt tydelig i Erikssons eksempelmateriale fra en ustyrt diskusjonssituasjon (Eriksson 1988). Her finner han en del utsagn som omhandler hypotetiske tilfeller, eksempler på hva man mener osv., hvor man ikke uten videre kan snakke om selvfølge eller delt kunnskap. Jo markerer her at taleren mener at det han sier er eller bør være en selvfølge, ut fra den felles bakgrunn av normer og verdier som samtalepartnerne har som en del av sin ikke-tekstuelle kontekst:

Man talar inte om hur något är utan hur något bör vara. Ju ger uttryck för den personliga övertygelsen att det som man säger "bör vara" är rätt och riktigt.
(Eriksson 1988:92)

4.1

Jo kan, som antydhet i 3.4, altså brukes retorisk. Dette har selvfølgelig sammenheng med grunnbetydningene til partikkelen. Ved å påpeke at noe er selvsagt gjør en det svært vanskelig for motparten å motsi den slutningen en har trukket. Eriksson sier det slik: "Självklarheten hos ju ger tyngd åt attityden att man själv har rätt och den andra fel." (Eriksson 1988:93) På den annen side vil man ved å vise til det antatt felles kjente i argumentasjonen, oppnå en påminnende virkning som ved å si 'jeg husker noe som du har glemt'.

(6) "Å-nei, det tør jeg ikke," sa Knerten. "Jeg er så skrekkelig redd."
"Det er jo eventyr," sa Lillebror, [...]
(L&K:91)

Den lille replikkvekslingen i (6) er et eksempel på slik retorisk påminnende bruk av jo. Det er tydelig at Knerten midt i leken har glemt at det er "eventyr" og latt redselen ta overhånd. Lillebror må minne ham på det, slik at leken kan fortsette. Samtidig er denne påminnelsen viktig for å vise hvem av de to som behersker både leken og diskusjonen.

4.2

Den retoriske funksjonen til jo er såpass godt innarbeidet i språket at partikkelen faktisk kan brukes til usannheter:

Ju kan dessutom användas i rent manipulativt syfte. Med detta avses att man med hjälp av ju kan skapa den 'falska' presupposisjon att något är gemensam kunskap för talaren och åhöraren i syfte att manipulera åhörarens avsikter.
(Aijmer 1977:209)

Eriksson (1988:93) finner i den ustyrte diskusjonssituasjonen at en stor del av de utsagnene som er modifisert av jo handler om ting som taleren ikke har

fullstendig greie på. Dette ser ved første øyekast ut til å være stikk i strid med de grunnbetydningene vi har gått ut fra. Eriksson finner en årsak til denne bruken av partikkelen i dette 'manipulative syftet':

Troligen kan denna motsättning förklarats med att det finns en retorisk regel som säger att man skall ge sina argument tyngd genom att låta så säker som möjligt och därför förespegla åhörarna att man har goda sakskäl för sitt påstående.
(Eriksson 1988:93)

(7) er et eksempel på et ikke helt vellykket forsøk på å bruke jo som argument. Eksemplet viser hvordan jo brukes i utsagn der taleren ikke har full dekning for det hun sier. Hensikten er å forsterke argumentasjonen ved å gi inntrykk av å si noe allment kjent om de faktiske forhold. Det hele faller litt sammen med å henge på et "syns jeg" etterpå.

(7) Setter en seg i parker så er det vakter som flyr rundt hele tida og..., nei, det er jo ingen steder som du får være i fred, syns jeg.
(TAUS:91)

Uten partikkelen ville dette påhenget komme mer til sin rett, og hele utsagnet ville bli sett på som en meningsytring heller enn en påstand om de faktiske forhold. Sånn som det står nå, står partikkelen og påhenget i motsetning til hverandre, og argumentasjonen blir mindre vellykket.

4.3

Jos vanligste retoriske funksjon vil være å fastslå at det som sies er en selvfølge for taleren eller å si fra om at han anser det som kjent. Heggelund mener at "hovedfunksjonen [...] er å gi til kjenne talaren si subjektive innstilling til utsegna." (1981:177) Aijmer utdypet hva denne subjektive innstillingen går ut på og kaller dette jos modale funksjon:

Ius modala funktion är att uttrycka att talaren är övertygad om något. Iu används med denna funktion då talaren vill protestera mot vad åhöraren påstår eller rätta honom.
(Aijmer 1977:207)

Erikssons undersøkelse har på en måte bekreftet dette, i og med at han finner at jo ofte har den funksjon å markere at utsagnet er en innvending mot det som tidligere er blitt sagt.

Aijmer viderefører teorien om jos modale funksjon i artikkelen fra 1979, s. 11:

Partikeln ju är knuten till den modala funktion att ett sakförhållande är känt och att åhöraren borde veta det. [...] Denna modalitet skall jag kalla retorisk modalitet.

4.4

Som det blir antydnet i sitatet ovenfor ("åhöraren borde veta")⁷ kan denne retoriske funksjonen ofte brukes til, eller oppfattes som, kritikk. MacDonald påpeker det følelsesladde i en slik bruk av jo:

[...] men ofte kan man uttrykke forskjellige følelser i tillegg, særlig irritasjon og utålmodighet. Da blir betydningen snarere 'som du burde vite' eller lignende.
(1988:24)

I (8) brukes jo for å si ifra at 'dette burde du ha skjønt'. Lillebror er utålmodig med Knerten. Han viser det med å være overdrevet tålmodig når han forklarer noe, nemlig ved å si noe som Knerten burde ha skjønt uten hjelp.

(8) "Du skjønner det," sa han til Knerten, "at når broren min er hjemme, må jeg snakke litt med ham, for ellers har jo ikke han noen å snakke med [...]"
(L&K:27)

Jo markerer her altså både at informasjonen bør være kjent, og at taleren er utålmodig på tilhøreren.

4.5

Denne retoriske, nærmest kritiske, bruken av jo kan også rettes mot taleren selv, og gir da et inntrykk av overraskelse. MacDonald fokuserer på det

⁷ min utheving.

overraskende i dette, og mener at jo her brukes motsatt av sin grunnbetydning:

Man kan også bruke jo når man skal formidle at noe er anderledes enn man hadde ventet, ut fra hva man har snakket om eller hva man hadde forventet ut fra tidligere viten.

(MacDonald 1988:25)

Aijmer ser dette fra en annen vinkel. Hun går ut fra den retoriske bruken av jo og den grunnbetydningen hun selv har skissert. Dette virker på meg som en langt mer sannsynlig forklaring på dette fenomenet.

Betydelsen av ju (ung. 'som jeg borde veta') kan vi härledda ur dess pragmatiska funktion att vädja till hvad åhöraren vet. Den tilltalade är i det aktuella exemplet talaren själv.

(Aijmer 1977:210)

Det overraskende i situasjonen er altså ikke så mye det som *skjer*, som det at det skjer overraskende. Taleren mener selv at han burde ha kjent til og ventet hendelsen på forhånd. Om vi godtar Aijmers forklaring på denne bruken av jo, får også den en sammenheng med partikkelens grunnbetydning, i stedet for å bli en motsetning til alle de andre funksjonene jo har, slik som MacDonald antyder.

(9) Du er jo ikke riktig klok!

(9) er et typisk eksempel på dette 'overraskelsesmomentet'. Taleren er egentlig ikke overrasket over at tilhøreren ikke er helt tilregnelig, men han er forbauset over at han ikke har innsett det før.

5.1

Partikkelen kan også brukes til nærmest det motsatte av å kritisere. Ved å markere "*felles viten*" (med vekt på *felles*), kan jo også "aktivere tilhøvet til mottakaren" (Heggelund 1981:178). Dermed kan kritikken faktisk også dempes ved hjelp av jo. I (10) er det ikke kritikk som dempes, men en litt ubehagelig anmodning. Ved å vise at hun tror at tilhøreren forstår årsaken til anmodningen, appellerer taleren til tilhørerenes ansvarsfølelse.

(10) Men du må love at du ikke går ned til dem, Lillebror, for det ville jo ikke være noe hyggelig om du smittet den lille piken.
(L&K:90)

Ved å utelate partikkelen her, blir utsagnet en uttalelse om hva taleren mener, i stedet for å være en appell til tilhørerens fornuft.

Genom att markera att något är gemensam kunskap för talaren och åhöraren, kan ju även tjäna syftet att konsolidera samhörigheten mellan konversationsdeltakarna och därmed undvika konflikt.
(Aijmer 1977:208)

[...] partikkelen stemplar budskapet som felles bakgrunnskunnskap, og kan dermed verka solidaritetsskapande og mildna ein implisitt kritikk.
(Heggelund 1981:178)

Det som Fretheim kaller en "forsterker" (1981:95), viser seg her å kunne brukes til å dempe innholdet eller funksjonen av en ytring. Aijmer påpeker at også ved å angi en årsak til en påstand, mildner en innholdet i påstanden, og skaper samhörighet mellom taler og tilhører:

En person behöver normalt inte ange skäl för sina handlingar eller specificera de omständigheter som ligger til grund för ett påstående. Om han anger skäl, är motivet ofta att visa artighet mot åhöraren.
(1977:208)

Hvis denne grunnen i tillegg markeres som "gemensam kunnskap" vil samhörigheten forsterkes og en eventuell kritikk og argumentasjon dempes.

5.2

En litt annen form for demping har Eriksson funnet i den andre typen samtalsituasjon han skriver om, en intervjusituasjon der intervjuobjektene blir spurt om ting fra dagliglivet. Dette er noe som for dem er svært kjent, og som derfor virker unødvendige å nevne.

De funksjoner jag lyckats finna hos ju i denna situation är att uttrycka självklarhet baserad på egen erfarenhet, reservation och lågt engagemang.

(Eriksson 1988:94)

I (11) kan en ikke lenger snakke om "*felles viten*", men om ting som taleren allikevel anser det som unødvendig å nevne. Jo uttrykker her den samme reservasjonen som Eriksson finner i sitt materiale. Om partikkelen hadde blitt strøket her, ville setningene stått fram som bedre og klarere, og innholdet ville kommet mer til sin rett.

(11) Vi var jo sammen en seks stykker i min klasse, og det er jo et vennskap som da fremdeles varer.

(TAUS:37)

Dempingen er blitt en hovedsak. Partikkelen sier her at taleren anser det han sier for å være helt uvesentlig. Også her er det imidlertid en klar sammenheng med jos grunnbetydning: Det som markeres med bruk av jo, er at det som sies, regnes som *kjent informasjon*. Når det som sies er så til de grader kjent for taleren som dette er, blir engasjementet naturlig nok lavt. Enten er det i en slik sammenheng helt uinteressant for taleren om dette er kjent også for tilhøreren, eller så er stoffet så kjent for taleren at han uten videre antar at det også er kjent for andre. Fremdeles markerer jo altså det *kjente*, selv om det ikke lenger nødvendigvis er felles:

Ju markerer den absoluta selvklarheten hos den ende av de i samtalen inblandede som kan ha någon kunnskap om det som sägs i yttrandet.

(Eriksson 1988:95)

6

Jo brukes i tilsvarende situasjon som Erikssons intervjusituasjon ikke bare til å modifisere det taleren anser for unøwendig å nevne, men også det som han har liten lyst til å si. Partikkelen kan altså markere en innrømmelse eller noe som ligner en unnskyldning fra talerens side:

(12) Jo, stort sett så var det bra forhold, jeg må jo si det, men [...]

(TAUS:24)

(13) [...] jeg husker godt det var en tysklærer som vi fikk, og han var kanskje ikke noe, han, han kunne jo tysk, det var det jo ikke tvil om, men [...]
(TAUS:24)

Både i (12) og (13) modifierer jo utsagn som står som en slags motvillig innrømmelse, noe taleren helst ikke ville ha sagt. Det er typisk at begge etterfølges av et men. Grunnen til at dette allikevel blir sagt er at det må være der for å skape en bakgrunn for den innvendingen som følger etter men. I begge tilfelle er man ute etter å skape formildende omstendigheter for den/det man siden har tenkt å kritisere. I begge eksemplene modifierer partikkelen utsagn som taleren antar enten kjent eller forstått, så selv om sammenhengen til grunnbetydningen er litt vag, er den der ennå.

7

Taleren trenger ikke å være verken lite engasjert eller kranglevoren selv om han bruker jo for å markere at han er sikker i sin sak. Partikkelen brukes også som forsterker i forsikringer, m.a.o. for å gi tilhøreren den trygghet han gjerne vil ha for at utsagnet stemmer.

(14) "Det skal jeg nok love," sa mor. "Jeg visste jo ikke om ham jeg, vet du."
(L&K:11)

(15) [...], for selv om mor var butikkdame, ville hun kanskje ikke like at han gikk sin vei heller. Det gjorde han jo ikke heller, det. Han skulle bare [...]
(L&K:41)

I (14) trenger ikke taleren å overbevise om at hun ikke visste, men om at hun er til å stole på når hun sier at hun lover noe. Argumentasjonen ligger altså på et litt annet plan enn når det er snakk om retorisk bruk av jo. I (15), som er tatt fra en indre monolog, må tilhøreren kunne sies å være identisk med taleren. Lillebror må prøve å forsikre seg selv om at han ikke gjør noe galt, fordi dette "bare" er såpass viktig for ham. Ved å bruke jo slik som forfatteren gjør her, viser hun i grunnen bare at han ikke er så sikker som han gjerne ville ha vært. Her modifierer ikke lenger jo utsagn av selvfølgelig karakter, men utsagn

som man gjerne vil ha til å høres sånn ut. Det ser ut til at det 'manipulative syftet' kan brukes på taleren selv såvel som på andre.

8

Konklusjonen blir at selv om sammenhengen med grunnbetydningene av og til kan være vanskelig å få øye på, vil de alltid ligge under som en del av *jos* betydning. *Io* er altså en *objektiv* forsterker som har til formål å påvise *kjent* eller *selvsagt* informasjon, også kalt *felles viten*. Dette kan den brukes til i mange forskjellige sammenhenger, og betydningen får derfor en rekke ulike nyanser.

Partikkelen brukes til å markere at det som sies, er kjent, men ikke present, den brukes som en del av tekstbindingsapparatet og til å "aktivera tilhøvet til mottakaren". *Io* brukes også til å påpeke at taleren anser det som unødvendig å si det han sier, eller at han er uvillig til å komme inn på enkelte områder. Som den forsterkeren *jo* er, brukes den til å understreke at en forsikring er alvorlig ment, og til å understreke argumentasjon. Slik kan *jo* brukes retorisk, argumentativt, ja, rent ut sagt til å lyve med.

10: *Da*

1.1

Da er den av modalpartiklene som i utgangspunktet ser ut til å være adskilte betydninger, samtidig som den har en friere syntaktisk stilling enn de øvrige (jf. MacDonald 1988:30). Det kan være vanskelig å se en særlig sterk grunnbetydning som felles grunnlag for alle de bruksområdene da har.

1.2

Et fellestrekk ved da i de fleste funksjoner ser ut til å være en viss appell, en "alter-orientering", noe som gjør den til en parallell til vel. Vels appellativitet vil allikevel være atskillig sterkere, i og med at den er en demper, og dermed viser en usikkerhet som tilhøreren må ta stilling til. Das appell heller mer i retning av et spørsmål om tilhøreren følger med eller skjønner det som blir sagt. Det er en appell som sier fra om at taleren synes det han sier er veldig greit og forståelig, men at han ikke er sikker på mottakerens forhold til det samme stoffet. Heggelund sier det slik:

Da er truleg den modalpartikkelen som mest konsekvent signaliserer ei emosjonell tyding. Det skjer oftast i samspel med ein meir eller mindre kjensleladd intonasjon. Også andre ledd i setninga kan vera med og framheva det affektive meiningsaspektet.
(Heggelund 1981:183)

Det virker som om Heggelund ikke har tatt alle das bruksområder i betraktning, siden han vektlegger dette "affektive meiningsaspektet" så sterkt som han gjør. Men at det fins et slikt element i partikkelens betydning, er helt sikkert.

(1) "Lillebror, nå får du komme, da."
(L&K:120)

I eksempel (1) brukes da nettopp på denne måten. Partikkelen viser en viss utålmodighet, en følelse som ikke er der i utsagnet når partikkelen sløyfes:

(1a) "Lillebror, nå får du komme."

1.3

Fretheim (1981:95) plasserer uten videre argumentasjon da blant forsterkerne. Heggelund ser ut til å være på linje med ham, ettersom han sier at ordet tjener til å "understreka innholdet" (Heggelund 1981:184). MacDonald (1987:153) derimot mener at da ikke kan plasseres på noen sannsynlighetsskala. Hun mener at den imidlertid ofte vil se ut til å operere på en slik skala fordi den opptrer sammen med andre uttrykk for sannsynlighet (f.eks. modalverb og andre modalpartikler). Det kan også være en indikasjon på at da er en forsterker at Andersen (1977) bruker da som eksempel på partikler som har tekstbindende funksjon. Disse er som regel forsterkere.

Det ser altså ut til at da er en forsterker, et ord som understreker innholdet i et utsagn, eller viser med ekstra tydelighet at taleren er sikker i sin sak. Dette kan illustreres med et eksempel:

(2) "Bor du her helt alene?" sa Lillebror.
 "Ja, men jeg har jo selskap i snekringa mi, da, vet du," sa snekkeren.
 (L&K:58)

Partikkelen understreker at snekkeren mener det han sier, og indikerer samtidig at det ikke finnes grunn til å synes synd på ham, noe som ligger under Lillebrors replikk. Da har altså både en forsterkende og en motsigende funksjon.

Akkurat som det er tilfellet med nå, kan da brukes til å markere motsigel-se både mot uttalte og uuttalte argumenter. Men fordi nå er ego-orientert mens da er alter-orientert, vil da ikke gi den samme følelse av trass som nå gir. Torben Andersen viser også til en annen vesentlig forskjell mellom de to formene for motsigelse:

Ligesom da signalerer nu, at q implicerer negasjonen af p. Men i modsætning til da signalerer nu ikke at A ved at q men måske snarere at A netop ikke ved eller kunne vide at q. [...]
 (Andersen 1982:90)
 (se forøvrig kapitlet om nå, pkt. 2.1)

Forskjellen mellom de to partiklene i denne sammenhengen er altså at da signaliserer at tilhøreren egentlig kjenner til det modifiserte argumentet, mens nå nettopp *ikke* forutsetter at mottaker kjenner til det. Det ligger i de to partiklenes orientering at ved bruk av den alter-orienterte tar en tilhørers kunnskap om forholdene opp til vurdering, mens ved bruk av den ego-orienterte er ikke dette aktuelt.

1.4

Foreløpig ser det ut til at en eventuell grunnbetydning av da må inneholde disse elementene: Den er en *forsterker*, den er *alter-orientert*, og den er *motsigende*. Disse grunnelementene vil til en viss grad være til stede ved enhver bruk av modalpartikkelen da, selv om styrkeforholdet vil variere etter plassering og bruksmåte.

2.1

Som nevnt i forbindelse med eksempel (1) (se ovf. pkt 1.2) kan da brukes til å understreke en oppfordring. Partikkelen gjør at utsagnet henvender seg til mottaker på en helt annen måte enn om den hadde vært utelatt. Denne mottakerorienteringen som da har, kan også brukes til å skape kontakt, og til å vise hvem det er en henvender seg til. Samtidig ligger det forsterkende betydningselementet under og støtter opp om betydningen 'dette er noe jeg vil si til deg':

(3) Så fin du var i dag, da.

I eksempel (3) brukes da for å forsikre mottakeren om at complimenten er alvorlig ment, og for å få en reaksjon på den. En kan på sett og vis si at da brukes for å si ifra om at 'dette er en uttalelse som jeg gjerne vil ha en reaksjon på'. Partikkelen kan også gjentas to ganger i ett utsagn. Resultatet vil ofte bli ironisk:

(3a) Det var da voldsomt så fin du var i dag, da.

Legg forøvrig merke til at (3a) ikke vil bli ironisk tolket hvis det blir uttalt av en voksen til et barn!

2.2

Das funksjon som understreker sammen med den mottakerorienterte holdningen partikkelen viser, gjør at den blir særdeles mye brukt i en situasjon der taleren skal forklare noe som han selv synes er enkelt, men som han ikke vet om mottakeren vil synes er vanskelig eller kjedelig, slik at han ikke gidder å følge med. Partikkelen brukes i en slik situasjon til å understreke det faktiske innholdet, samtidig som den ber om bekreftelse på at mottakeren får med seg det som blir sagt. Dette er kanskje den mest vanlige bruk av da i muntlig språk, men den er sjelden å se i skriftlig materiale, selv når dette er i muntlig stil eller i dialogs form. Partikkelen blir gjerne gjentatt etter hvert poeng i en forklaring, både for å skille poengene fra hverandre og for hele tiden å få bekreftelse på at mottakeren er med:

(4) [...] og der holder jeg på nå, da, som mekaniker,da, [...]
(TAUS:59)

(5) [...] begynte vi med polonese, og så danset vi da, etterpå da sånn, og så fikk vi da [...].
(TAUS:20)

Denne bruken av da kan lett bli overdrevet, og kan dermed gi en komisk effekt. Taleren viser en så stor grad av usikkerhet mht. sitt publikums fatteevne eller –vilje at det hele blir patetisk, eller den egentlige funksjonen forsvinner til fordel for den å simpelthen å holde på ordet, slik f.eks politikere er flinke til å bruke den.

3

Da brukes også som etterheng på hv-spørsmål:

- (6) Hvorfor det da? eller: Hvorfor gjorde du det da?
- (7) Hvor da? eller: Hvor skal du hen da?
- (8) Når da? eller: Når begynte det da?

På samme måte som i påstander, brukes partikkelen her for å dirigere appellen i riktig retning, og for å intensivere den. Uten partikkelen vil disse spørsmålene lett gi et inntrykk av å være slengt ut i løse lufta uten større håp om å få dem besvart. Samtidig binder partikkelen spørsmålet sammen med det som er sagt tidligere, slik at dette blir stående som en årsak til at det overhodet blir stilt. Det er tvilsomt om en vil bruke etterslenget da i et spørsmål uten at det har en sammenheng med det som har gått foran.

4.1

Det at da er en forsterker, betyr at den brukes til å "understreke innholdet" (Heggelund 1981:184) i det utsagnet partikkelen modifierer. Den forteller noe om talerens forhold til sannhetsinnholdet i proposisjonen. Da uttrykker at taleren ser på proposisjonsinnholdet som gammelt kjent for ham selv, mens han ikke tror det er det for tilhøreren. Da vil pga. dette elementet av gammelt kjent stoff, ofte se ut til å kunne byttes ut med jo, men et slikt bytte ville gi en sterkere følelse av at innholdet egentlig er kjent av begge samtalepartnerne.

(9) "Det var da hyggelig å få besøk."
(L&K:57)

(9a) "Det var jo hyggelig å få besøk"

I eksempel (9) brukes da til å understreke at utsagnet er alvorlig ment, til å gi det et anstrøk av inderlighet som utsagnet ellers ville manglet. Og selv om forsterkingselementet her er det sterkeste, understreker mottakerorienteringen det personlige i forholdet mellom taler og tilhører.

Mens (9) uttales direkte til den som kommer på besøk, er (9a) en rapport til en tredje person senere. Nå tar taleren det som en selvfølge at det er hyggelig å få besøk. Uttalelsen blir så selvfølgelig at tilhøreren vil vente en fortsettelse, f.eks. et men... som kan unnskyldes at en slik selvfølgelighet blir trukket fram, i dette tilfellet kanskje men det er slitsomt med så mange av gangen.?

4.2

Da brukes også til å forsterke forsikringer med, gjøre dem mer troverdige.

(10) "[...] og så møtes vi til formiddagsmaten, da, vet du. [...]"
(L&K:36)

Kanskje er det partikkelen da som gjør dette om fra en alminnelig påstand til en forsikring.

5

Også da kan, som jo, brukes for å markere en innrømmelse. Men mens jo markerer en innrømmelse som er nødvendig for den tekstuelle sammenhengen, markerer da et utsagn som taleren helst ville slippe, men som mottakeren har insistert på å få fram:

(11) I [dvs. intervjueren]: Hvordan var selve boligen?
IP [dvs. intervjuobjektet]: Ja, boligen, jo, etter vanlig norsk standard bra, da, meget bra antakelig.
(TAUS:53)

Partikkelen får her en betydning i retning av 'siden du absolutt vil vite det'. (Denne undersøkelsen er gjort på 70-tallet, da det ikke var særlig populært for en student å være vokst opp i bra kår på vestkanten.) Den viser den samme sikkerheten mht. proposisjonsinnholdet, og fungerer altså som forsterker. Samtidig markerer da også her like mye forholdet til mottaker som til stoffet.

6.1

Modalpartikkelen da fungerer i sin sammenheng også som tekstbinder. Sammen med andre tekstbindere er den med på å klargjøre sammenhengen mellom de forskjellige delene av en tekst:

(12) "[...] men prinsessen vil ikke være hos det trollet. Så kommer jeg, da, for jeg er liksom prins, [...]"
(L&K:60)

(12) er beslektet med den forklarende bruken av da, men inneholder samtidig andre elementer. Partikkelen gir en sterkere grad av forsterking her enn det som er vanlig i den forklarende bruken av den. Utsagnet den modifierer her, kan tolkes som en forsikring overfor den nødlidende prinsessen, en tolkning som ville være heller tvilsom hvis ikke partikkelen var brukt.

(12a) [...] men prinsessen vil ikke være hos det trollet. Så kommer jeg, for jeg er liksom prins, [...]

(12a) krever en fortsettelse på en helt annen måte enn (12) gjør. Bindingen mellom de to setningene er ikke klar nok slik som det står her. Konjunksjonen så viser bare til den kronologiske sammenhengen. I (12) derimot er det helt klart at når prinsen kommer, har det også en logisk sammenheng med den situasjonen som blir beskrevet i setningen foran.

6.2

Det at da kan brukes som tekstbinder, er også et utslag av partikkelens motsigende element. En motsigelse må nødvendigvis ha sammenheng med det som er sagt tidligere. Slik som da fungerer i en slik kontekst, som en markør av en innvending, er dens viktigste oppgave egentlig å vise at det fins en koherens mellom to motstridende utsagn.

(13) Det gikk ikke fort med Lillebror nå, men han kom da til butikken til slutt.
(L&K:43)

I (13) er innvendingen markert med men i tillegg til da. Denne dobbelmarkeringen er ganske vanlig når språket er lagt opp til å være enkelt og lettfattelig, slik det er i en barnebok. Vi kan se at sammenhengen mellom de to delene av utsagnet ikke på noen måte blir så klar hvis vi sløyfer partikkelen:

(13a) Det gikk ikke fort for Lillebror nå, men han kom til butikken til slutt.

Partikkelen ser ut til å binde enda videre bakover i teksten siden den henviser til alle de vanskelighetene Lillebror har hatt underveis, og får dermed betydningen 'tross alt'. Samtidig har partikkelens alter-orientering en viss betydning her. Bruken av da gir en samhörighet mellom forteller og leser, i det fortelleren forsikrer leseren om at det gikk som de begge hadde håpet, tross alt.

6.3

Som med andre tekstbindende partikler, kan også da gi binding med ikke-tekstuell kontekst. Partikkelen fungerer som markør av noe motsigende eller uventet, noe som ikke virker logisk i forhold til konteksten. Denne overraskelsen vil ofte bli markert med en negativ, modifisert med da:

(14) Hva i all verden kunne det være? Lillebror begynte å tenke på biler. Ja, men biler hadde da ikke kjørt på den smale stien. Sniff-sniff, det luktet sånn som av biler noen ganger, bensin eller olje.
(L&K:74-75)

Hele situasjonen er selvmotsigende, og fortelleren prøver, som mennesker flest, å skape orden i kaos. To tilsynelatende helt motstridende opplysninger skal samordnes, og et av hjelpemidlene er å bruke da for å vise til det ulogiske i situasjonen. Ved å sløyfe partikkelen blir den modifiserte setningen et uttrykk for faktum, heller enn for den protesten mot det ulogiske som setningen nå uttrykker.

7

En konklusjon en blir nødt til å trekke her, er at det motsigende elementet i da ikke på noen måte er så sterkt som det så ut til fra begynnelsen. Mens det forsterkende og det alter-orienterte ser ut til å være underliggende i de fleste situasjoner der partikkelen er i bruk, er den motsigende funksjonen bare én av mange funksjoner som da kan ha. I tillegg kan partikkelen brukes både forklarende, og som tekstbinder. De to hovedbetydningene kan delvis overskygge hverandre, men vil alltid være underliggende selv om den ene er sterkest i en gitt situasjon. Den forholdsvise sterke mottakerorienteringen kan gi seg utslag i appell om reaksjon, i direkte oppfordringer og gir også den

forholdsvis rene forsterkingen en personlig tone. Heggelund hadde kanskje rett i å vektlegge det "affektive meningsaspektet" såpass sterkt som han gjorde. Den eneste bruken av da som ikke kan kalles "affektiv", selv om den er mottakerorientert, er den forklarende bruken. Det er trolig den måten vi oftest bruker partikkelen på, og en mer dekkende karakteristik ville kanskje være "affektert":

(15) Da begynte jeg på Majorstuen, og gikk da ut folkeskolen der. Vestheim ble jo da [her kan da være tidsadverb] høyere skole, derfor måtte vi flytte. Så gikk jeg tilbake igjen da, på middelskolen og gymnaset, den gikk jeg da på Vestheim.
(TAUS:35)

IV: Konklusjoner

11: Systemāttikk

1

Et av hovedpoengene i denne analysen har vært å forsøke å finne et system som viser hvordan de forskjellige modalpartiklene forholder seg til hverandre, og som samtidig kan si noe både om hvordan de fungerer i språket, og om hva de betyr. Som utgangspunkt så Fretheims system, med inndeling etter modifikasjonsgrad og orienteringsretning, ut til å kunne være et slikt system. Hele analysen er derfor forsøksvis basert på dette systemet for å se om det kunne brukes.

2.1

De grunnbetydningene som er funnet i analysen passer bra inn i det mønsteret Fretheim har brukt. Modalpartiklene fordeler seg jevnt etter orienteringsretning såvel som etter skillelinjen forsterkere – dempere. Analysen viser at de forholder seg slik til hverandre:

	<u>EGO-ORIENTERTE:</u>	<u>OBJEKTIVE:</u>	<u>ALTER-ORIENTERTE:</u>
<u>FORSTERKERE:</u>	NÅ	JO	DA
<u>DEMPERE:</u>	NOK	VISST	VEL

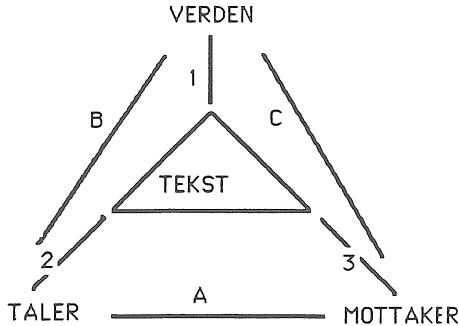
Hver enkelt av de partiklene som er analysert, har sin plass, og ingen overlapper hverandre. En slik skjematisk framstilling viser noe om hvorfor språket inneholder så mange partikler, i og med at det klargjør hver enkelt partikkels plass i forhold til de andre partiklene, og avgrensner hver enkelts funksjon.

2.2

Dette systemet tillegger enkelte partikler felles egenskaper, enten som dempere/forsterkere eller som ego-, alter- eller objekt-orienterte. For at systemet virkelig skal kunne sies å fungere, må disse forskjellige gruppene av partikler ha visse funksjoner felles.

Disse gruppene viser sine fellestrekk klart i forbindelse med en kommunikasjonsmodell, slik den fins f.eks. i fig. 2:

Fig. 2

1) Alle partiklene vil med sin dempende eller forsterkende kraft si noe om talerens forhold til tekstens forhold til virkeligheten, altså en kombinasjon av linje 1 og 2. Samtidig sier de noe om talerens eget forhold til omverdenen, linje B. Forskjellen mellom forsterkere og dempere er prinsipielt bare en gradsforskjell som viser talerens grad av tillit til saksopplysningen.

2) De ego-orienterte partiklene nå og nok markerer klart linje 2 og linje B, dvs. talerens forhold til verden og til det som sies, men også linje A, forholdet mellom taler og mottaker, vil kunne markeres med disse partiklene.

3) De objektive partiklene jo og visst markerer linjene 1 og B, idet de viser til bakgrunnen for utsagnet, kilder og premisser som ligger utenfor utsagnet selv.

4) De alter-orienterte partiklene vel og da markerer talerens oppfatning av mottakerens forhold til teksten og omverden, altså en kombinasjon av henholdsvis linjene A og 3 og linjene A og C.

Modellen i fig. 2 viser seg å være mer dekkende for å vise hvordan de forskjellige gruppene av modalpartikler fungerer i en kommunikasjonssituasjon enn fig. 1 (jf. kap. 4 pkt. 3.3) er. Modellen fungerer som illustrasjon, og alle linjene i den viser seg å være nødvendige for at bildet skal bli klart.

Ved å dele inn partiklene etter Fretheims mønster blir de forskjellige funksjonene klarlagt på en ny måte, ettersom man nå kan operere med grupper på tvers av grensene mellom demping og ikke-demping. De to enhetene som står sammen i hver av disse gruppene, viser seg å ha mer til felles enn det ene – orienteringsretningen – som tabellen viser til. De har også en del felles når det gjelder betydning (jf. nedenf.).

12: Betydning

Har modalpartiklene en kjerne av semantisk betydning? Ja, om enn i forskjellig grad.

Den klareste betydningen har de 'objektive' partiklene jo og visst. De henviser begge til det modifiserte utsagnets opprinnelse, til hvordan det forholder seg at taleren faktisk kommer til å si det han sier. Jo uttrykker at det modifiserte utsagnet er kjent eller selvsagt, mens visst gir uttrykk for at taleren har en kilde for det han sier, og i tillegg at han ikke stoler helt på denne kilden.

De alterorienterte partiklene da og vel har også en betydning det går an å parafrasere. De viser talerens tiltro til tilhøreren, paradoksalt nok slik at demperen vel viser tiltro til tilhøreren, mens forsterkeren da viser en viss skepsis til tilhørerens evne eller vilje til å følge med på det som blir sagt. De er imidlertid først og fremst fatiske markører som brukes til å trekke tilhøreren inn i samtalen. Taleren bruker dem for å forsikre seg om at tilhøreren skjønner det som blir sagt, eller at han hører etter. Taleren bruker dem også til å trekke veksler på samtalepartnerens kunnskap der talerens egen er mangelfull.

De ego-orienterte partiklene nå og nok er såpass vage i sine grunnbetydninger at de kan være vanskelige å angi klart. Det subjektive i dem gir dem et trekk av å ønske eller ville noe. De brukes også for å understreke at en meningsytring nettopp er subjektiv.

At alle partiklene har en grunnbetydning, og i mer enn rent pragmatisk funksjonell forstand, regnes for vist i og med denne analysen. Det viser seg å være mulig å finne en "hovedbetydning" som alltid vil være til stede der partikkelen blir brukt, om enn til tider bare som en underliggende følelse.

13: Språkhandling og modalitet

1.1

Modalpartiklene går også under navnet 'språkhandlingspartikler', eller 'talaktspartiklar' som svenskene kaller dem. Hvis dette navnet skal ha noen berettigelse, må partiklene ha innvirkning på språkhandlingsmønsteret. De må kunne forandre en språkhandling til en annen ved sitt blotte nærvær så å si.

1.2

Demperne vil alltid forandre et utsagn som i utgangspunktet er en påstand, til en antakelse, rapport, spørsmål, slutning eller en annen språkhandling som kan gi rom for tvil på en måte som en påstand ikke kan. Forsterkerne ser derimot ikke ut til å kunne forandre språkhandlingsmønsteret i særlig stor grad. De fungerer ikke den andre veien. En antakelse kan altså ikke modifiseres med en forsterker slik at den blir en påstand. En slik modifisering vil ikke en gang gjøre antakelsen mindre usikker, men brukes til å understreke nettopp det tvilende i den. Da vil, i egenskap av å være en alterorientert partikkel, gjerne gi en liten tone av spørsmål, men den vil aldri kunne vise det spørrende på en slik måte som vel kan, nettopp fordi da ikke viser saklig usikkerhet. Forsterkerne kan også markere innvending, noe som imidlertid må ses som en form for påstand.

1.3

Selv om demperne tydelig kan endre en språkhandling til en annen, er det altså lite sannsynlig at modalpartiklene som gruppe kan sies å ha dette som noen hovedfunksjon. For en del av gruppen vil altså 'språkhandlingspartikler' være et adekvat begrep, men for gruppen som helhet kan det ikke sies å være et særlig dekkende navn.

2.1

Det at alle partiklene kan settes inn i et system av dempere og forsterkere, viser at de alle sier noe om talerens forhold til sannhetsverdien av det modifiserte utsagnet. Ut fra Thorells definisjon av modalitet (jf. ovf. kap. 3

pkt. 2.2) skulle det dermed være klart at partiklene uttrykker modalitet. De uttrykker nærmere bestemt epistemisk modalitet, dvs. modalitet som viser grad av nødvendighet på grunnlag av kunnskap (jf. kap. 3, pkt. 2). Jo kan i tillegg også markere aleitisk modalitet (jf. *ibid.*), i og med at denne partikkelen kan påpeke tautologi.

2.2

De ego-orienterte partiklene nå og nok har også det til felles at de i tillegg sier noe om talerens ønsker og/eller normative forventninger i forhold til det omtalte. De uttrykker altså i tillegg til epistemisk modalitet en form for deontisk modalitet.

Det som allikevel skiller disse partiklene fra modalverbene, er at de to funksjonene ikke så lett kan ses på som to atskilte funksjoner som skifter etter kontekst. Modalverbene kjennetegnes blant annet ved at de kan uttrykke både deontisk og epistemisk modalitet på en slik måte at de er tvetydige, utsagnet kan tolkes på to måter. Slik vil eksemplet "Han kan komme" tolkes både som et epistemisk utsagn – det er mulig ut fra det vi vet at han kommer – og som et deontisk utsagn – jeg gir ham tillatelse til å komme. Et utsagn som inneholder en av disse partiklene, vil imidlertid være modifisert både deontisk og epistemisk, ikke enten – eller. Eksemplet "Han kommer nok" uttrykker samtidig både antakelse ut fra kunnskap og et ønske om at antakelsen stemmer. I en del tilfeller kan den ene av de to være overskyggende, men den andre vil alltid være der som et underliggende korrektiv.

2.3

Ut fra dette kan vi si at begrepet 'modalpartikler' viser seg å være et mer dekkende begrep for hele denne gruppen partikler. De uttrykker alle modalitet, om enn av forskjellig grad og type. Det er en del av hovedbetydningen hos alle partiklene at de er enten dempere eller forsterkere. Det å uttrykke modalitet må derfor ses på som vesentlig faktor når en skal klarlegge disse partiklenes betydning eller funksjon.

Språkhandlingsteori har alltid vært regnet som ett av pragmatikkens klareste forskningsområder, mens modalitet er tradisjonelt en mer semantisk kategori. Den sammenhengen som her ser ut til å finnes mellom modalitet og språkhandling, kan gjøre dette skillet problematisk, eller kanskje heller *kunstig*. Etter denne analysen virker det ganske innlysende at enhver modalitetsmarkør som gir uttrykk for tvil, vil kunne endre språkhandlingen i et utsagn på samme måte som demperne gjør.

Det er allerede klarlagt at partiklene har betydning. Sannhetssemantikerne har imidlertid rett i at de ikke endrer proposisjonen i utsagnet, hvis de med proposisjon mener den delen av utsagnet som nettopp ikke endres når språkhandlingen endres. Det de ikke har rett i, er at dette er den eneste delen av utsagnet som er informasjonsbærende – eller har *betydning*, om man vil. Konklusjonen på dette punktet må bli at disse partiklene, i egenskap av å være modalitetsmarkører, er bærere av det vi kan kalle helhetlig betydning, eller som Helbig kaller det: 'allmenn betydning' (jf. ovf. kap. 3 pkt. 6).

14: Syntaks og tekstbinding

1.1

Demperne har ikke i noen særlig grad tekstbindende funksjon. Den eneste påviste tekstbindingsfunksjon de har, er å markere kommende innvendinger ved å dempe det som går foran. Forsterkerne derimot har klart tekstbindende funksjon i mange sammenhenger. De kan vise både forover og bakover i en tekst og binde til ikke-tekstuell kontekst, og er i høy grad med på å holde teksten sammen. De binder argumentene sammen til en helhet, forbinder argumenter med konklusjon, viser hvilke argumenter som blir motsagt, og kan selv være en del av argumentasjonen.

1.2

Torben Andersens teori om at modalpartiklene først og fremst er tekstbindere (jf. ovf. kap. 4 pkt. 6), er altså ikke brukbar. For det første kan det ikke sies å være deres eneste funksjon (jf. ovf.), og for det andre kan det ikke sies om gruppen som helhet at den overhodet har denne funksjonen.

2

Modalpartiklene inngår i et mønster som ser ut til å passe inn med de definisjonene av partikler som ble angitt i kap. 3. At de er korte og ubøyelige, har aldri blitt trukket i tvil. De er imidlertid ikke så klart syntaktisk bundet til verbet som disse definisjonene tilsa. Da kan, når ordet brukes forklarende, stå etter hvert enkelt ledd i setningen. Både jo og vel kan settes i final ekstraposisjon, noe som gjør at deres betydning forsterkes, i tillegg til at de kan stå på sin vanlige plass rett bak det finitte verbet. Både nå, nok og visst er imidlertid fast bundet til denne plassen.

Det er også klart, gjennom de mange forsøkene som er gjort i analysen på nettopp dette, at partiklene syntaktisk sett er fakultative. De kan strykes fra en hvilken som helst setning uten at syntaksen forstyrres, selv om betydningen endres.

3

Modalpartiklernes formelle egenskaper begrenser seg altså til den tekstbindende funksjonen som først og fremst forsterkerne har. Dempers tekstbindende funksjon er minimal, og syntaktisk sett er alle partiklene fakultative.

15: Avsluttende bemerkninger

1

Det er å håpe at dette arbeidet har vært med på å klarlegge det faktum at selv om modalpartiklene er små og unnselige, og ikke alltid hører hjemme i skriftlige arbeider, så er de ikke uten betydning for det som blir sagt. Jeg håper å ha vist at disse partiklene ikke uten videre kan sløyfes uten at informasjon går tapt, og at jeg har vist hvordan de fungerer som informasjonsbærere.

Hvilken betegnelse disse partiklene skal ha, er man, som vi har sett, ikke helt enige om. 'Modalpartikler', 'pragmatiske partikler' og 'språkhandlingspartikler' har alle vært brukt. Jeg har gått inn for at vi fortsetter å bruke 'modalpartikler', i og med at de faktisk uttrykker modalitet. Under arbeidet kom jeg imidlertid borti et annet navn som kanskje sier mer til dem som ikke er helt inne i hva modalitet er, nemlig 'nyanseringspartikler'. Det kom ut av det tyske 'abtönungspartikeln' (Helbig 1988) og min bruk av en tysk-norsk ordbok. Helt presist kan det ikke sies å være, men kanskje brukbart som en sekkebetegnelse, siden man ikke ser ut til å kunne bli enige om noe annet?

2

Dette arbeidet må kunne betegnes som et grunnarbeid. Underveis har det dukket opp mange nye, interessante muligheter mht. problemstillinger, synsvinkler, ting som kunne vært interessante å ta opp. De fleste av disse har jeg latt ligge da det først og fremst var min hensikt å drive nettopp grunnarbeid, slik at det skulle være litt lettere for andre å ta fatt i disse andre spørsmålstillingene senere.

Et punkt jeg så vidt har vært inne på, er sammenhengen mellom partiklene og deres trykksterke homonymer. Her kunne det sikkert vært gjort mye mer, kanskje fra en mer diakron synsvinkel enn jeg har hatt. For meg viste det seg stort sett å være et blindspor, men det bør kunne være en interessant oppgave for andre.

En mer sosiolingvistisk vinkel burde også kunne være aktuell. En vanlig reaksjon på min forklaring av hva jeg drev på med var: "Å, ja, det er sånne ord som kvinner bruker så mye av!" Uten at jeg har satt meg noe særlig inn i denne siden av saken, vil jeg anta at de har rett, i alle fall når det gjelder demperne (jf. f. eks. Trudgill 1976). Men det kunne jo være interessant å undersøke nærmere for å få vite noe mer sikkert.

Et annet område, som jeg nevnte så vidt i mine innledende bemerkninger, er den stilistiske siden av saken, forholdet mellom muntlig og skrevet språk, høyprosa og lavprosa, fagspråk og skjønnlitterært språk i forhold til modalpartikler. Igjen kan man anta en del forhold: at partiklene er mer brukt i muntlig enn i skriftlig, mer i lavprosa enn i høyprosa og mer i skjønnlitteratur enn i faglitteratur. I dette arbeidet har jeg faktisk gått ut fra slike antakelser for å finne mitt materiale.

Litteraturlista

- Aijmer, Karin: "Partiklarna ju och väl"
i: *Nysvenska studier* 57 s. 205 - 206 Uppsala 1977
- Aijmer, Karin: "Några talaktsfunktioner hos adverb i svenskan"
i: *Svenskans beskrivning* 11 s. 5 - 20 Stockholm 1979
- Andersen, Torben: "Modalpartikler og deres funktion i dansk"
i: *Danske studier* 77 s. 86 - 95 København 1982
- Andersson, Lars-Gunnar: "Talaktsadverbial"
i: *Nysvenska studier* 55/56 s. 25 - 46 Uppsala 1975/76
- Austin, J. L. : *How to do things with words* Oxford 1965
- Borgstam, Stina: "Nog är tillräckligt"
i: *Nysvenska studier* 57 s. 217 - 226 Uppsala 1977
- Bühler, K. *Sprachtheorie* Jena 1934
- Chomsky, Noam: *Syntactic structures*. Den Haag 1957
- Crystal, David: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* London 1985
- Dahl, Östen: "What is New Information"
i: Enkvist, Nils-Erik (ed.): *Reports on Text Linguistics: Approaches to Word Order* s. 37 - 50 Åbo 1976
- Engh, Jan: *MÅ og KAN med objektiv lesning*
Lisensiatavhandling, INSL, UiO Oslo 1975
- Eriksson, Mats: "Ju, väl, då, va, alltså"
i: *Studier i stockholmsspråk 1, MINS* 26 s. 75 - 120 Stockholm 1988
- Fretheim, Thorstein: "'Ego"-dempere og "Alter"-dempere"
i: *Maal og Minne* 86-100 s. 86 - 100 Oslo 1981
- Grice: "Logic and Conversation"
i: Cole & Morgan: *Syntax and Semantics III* s. 41 - 58 New York 1975

- Hanssen, Eskil m.fl. (red.): *Vanli osjломål vel*,
ei samling tekster fra talemålsundersøkelsen i Oslo. Oslo 1976
- Haukøy, J. og Zickfeldt, W.: *Tysk – Norsk ordbok* Oslo 1986
- Heggelund, Kjell-Tørres: *Setningsadverbial i norsk* Oslo 1981
- Helbig, Gerhard: *Lexikon deutscher Partikeln* Leipzig 1988
- Holm, Lisa og Westroth, Helena: *Svensk Grammatisk Bibliografi* Stockholm 1987
- Hudson, R.A.: *Sociolinguistics*. Cambridge 1980
- Jakobson, Roman: "Lingvistikk og poetikk"
i: Heldal og Linneberg (red.):
Strukturalisme i litteraturvitenskapen s. 119 - 155 Oslo 1978
- Landrø, M. I. og Wangensteen, B. (red.): *Bokmålsordboka* Oslo 1986
- Levinson, Stephen C.: *Pragmatics* Cambridge 1983
- Lie, Svein: *Innføring i norsk syntaks* Oslo 1979
- Lie, Svein: *Modalverb i norsk*. Upublisert materiale, ANSL, UiO. Oslo 1990
- Lyons, John: *Semantics* Cambridge 1977
- Lyons, John: *Language, Meaning & Context* London 1981
- MacDonald, Kirsti: "Når man mangler førstehåndskjennskap"
i: *Norskrift* 52 s. 141 - 155 Oslo 1987
- MacDonald, Kirsti: "Små ord med stor betydning"
i: *NOA* 6 s. 23 - 31 Oslo 1988
- Palmer, F. R.: *Modality and the English Modals* London 1979
- Palmer, F. R.: *Mood and Modality* Cambridge 1986
- Quirk, Randolph m.fl.: *A Comprehensive Grammar of the English Language* London 1985

- Thorell, O.: *Svensk grammatik* Stockholm 1973
- Trudgill, Peter: "Språk og kjønn i det engelske språket"
i: Else Ryen (red.): *Språk og kjønn* s. 157 - 169 Oslo 1976
- Vestly, Anne-Cath.: *Lillebror og Knerten* Oslo 1962
- von Wright, G. H.: *An Essay in Modal Logic* Amsterdam 1951
- Östman, Jan-Ola: "Om svenskans talarattitydsadverbial"
i: *Svenskans beskrivning 11* s. 195 - 209 Stockholm 1979

Sammendrag

I denne oppgaven har jeg gjort forsøk på å gi en semantisk/ pragmatisk analyse av de seks modalpartiklene vel, visst, nok, da, jo og nå

I de innledende teoretiske delene har jeg tatt for meg modalpartikler generelt, prøvd å definere dem som gruppe ut fra definisjoner av 'modalitet' og 'partikler' og ved å vise hva som skiller dem fra andre modale adverb. Dessuten tar jeg for meg en del av den litteraturen som er skrevet om emnet, og ut fra den setter jeg opp en del problemstillinger. Min hovedhypotese gjennom hele avhandlingen er at disse partiklene er en informasjonsbærende del av kommunikasjonen.

Deretter foretar jeg en analyse av hver enkelt av de seks partiklene på grunnlag av hvordan de brukes i analysematerialet mitt, en barnebok og et utdrag av TAUS-materialet.

Endelig trekker jeg en del konklusjoner på grunnlag av teori og praksis samlet.

